

O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi

Navoiy davlat pedagogika instituti

Pedagogika fakulteti

“Pedagogika va psixologiya” kafedrasida

“Pedagogika va psixologiya” ta'lim yo'nalishi IV-kurs
talabasi

Maxmudova Gulsum

Bitiruv malakaviy ishi

Mavzu: Talabalarni oilaviy hayotga tayyorlashning ijtimoiy psixologik
xususiyatlari

Ilmiy rahbar: N.R.Sharopova

Navoiy 2015

MUNDARIJA

Kirish.

I. BOB. TALABALARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASHNING ILMIIY-NAZARIY TAHLILI

1.1. Talaba-yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash pedagogik-psixologik muammo sifatida

1.2. Tarixiy va ilmiy manbalarda yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashning yoritilishi.

II. BOB. TALABA-YOSHLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASHNING IJTIMOIIY PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

2.1. Talabalik davrining o`ziga xos xususiyatlari

2.2. Talaba yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashda halq merosi namunalaridan foydalanish

III BOB. TALABA-YOSHLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASHNI ORGANISHNING EMPIRIK TADQIQI NATIJALARI

3.1. Talaba-yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash diagnostikasi mezonlari va metodikasi

3.2. O`tkazilgan tajriba-sinov ishlarining natijalari va tahlili .

Xulosa va tavsiyalar

Foydalanilgan adabiyotlar ro`yxati.

KIRISH

Mavzuning dolzarbligi: O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimovning bevosita rahbarligida mustaqilligimizning dastlabki yillaridan boshlab kelajagimiz egalari bo'lgan yosh avlodni har tomonlama yetuk insonlar qilib tarbiyalash masalalariga alohida e'tibor qaratilib kelinmoqda. Mamlakatimiz yoshlarini jamiyatda munosib o'rin egallashlari uchun barcha shart-sharoitlari yaratib berilmoqda.

Respublikamizda "Yoshlarga oid davlat siyosatining asoslari to'g'risida"gi, "Ta'lim to'g'risida"gi, "Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi to'g'risida"gi, "Bola huquqlari kafolatlari to'g'risida"gi, "Voyaga yetmaganlar o'rtasida nazoratsizlik va huquqbuzarliklarning profilaktikasi to'g'risida"gi, "Alkogol va tamaki mahsulotlarining tarqalishi hamda iste'mol qilinishini cheklash to'g'risida"gi kabi qarorlarning qabul qilinishi, davlatimiz rahbarining tashabbusi bilan har bir yilni ma'lum bir nom bilan nomlanishi munosabati bilan Vazirlar Mahkamasi tomonidan qabul qilingan Davlat dasturlarida olg'a surilgan barkamol shaxsni shakllantirish g'oyasi bu borada amalga oshirilayotgan ishlarning huquqiy poydevori bo'lib xizmat qilmoqda.

Bundan tashqari ona va bola salomatligini muhofaza qilish, milliy va umuminsoniy qadriyatlar mushtarakligi asosida ma'naviy va barkamol avlodni voyaga yetkazish, aholining reproduktiv salomatligini mustahkamlash, bolalarga ommaviy tarzda jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanishlari uchun shart-sharoitlar yaratish, yetim bolalar va ota-onalar qaromog'idan mahrum bo'lgan bolalar uchun sharoitlar yaratish, yoshlarning sog'lom turmush madaniyatini shakllantirish borasida amalga oshirilayotgan ishlar O'zbekistonning kelajagi hisoblangan komil insonni tarbiyalashga qaratilgandir.

O'zbekiston yoshlar mamlakati. Ma'lumotlarga ko'ra 30 yoshgacha bo'lganlar soni mamlakatimizda 18 millionga yaqinlashdi. Aniqrog'i mamlakat aholisining qariyb uchdan ikki qismini, ya'ni 64 % ni yoshlar tashkil qiladi. Respublikamizda oila o'rtacha besh kishidan iborat. Bizda jami 6 millionga yaqin

oila bor. Timsoliy qilib aytganda har bir oila o'rtacha uch nafardan bolaga ega. Mamlakatimizda har yili 500-600 ming bola dunyoga keladi.

Jadidchi olimlardan biri Abdurauf Fitrat 1914-yilda yozgan "Oila" kitobida – rivojlangan G'arb davlatlari o'z millatiga mansub aholining ko'payishiga intilib yotgani, o'z taraqqiyoti taqdirini bevosita shunga bog'layotgani g'oyasi ilgari surilgan. Allomamiz o'rtaga tashlagan ikkinchi g'oya esa bola tarbiyasiga alohida e'tibor berish oila madaniyatini yuksak darajaga ko'tarish edi.

Yoshlari ko'p mamlakatga kelajagi bor mamlakat sifatida qaraladi, yoki aksincha. Sog'lom axloqli, ruhiy jihatdan yetuk, ma'naviyatli, ma'rifatli yoshlarsiz kelajagi buyuk bo'lgan davlatni barpo etib bo'lmaydi. Shu bois, hozirgi kunda jamiyatimizning asosi bo'lgan oilaga alohida e'tibor berilmoqda. Yurtboshimiz o'zining "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch" asarida ta'kidlaganidek, "... bu yorug' dunyoda hayot bor ekan, oila bor. Oila bor ekan, farzand deb atalmish bebaho ne'mat bor. Farzand bor ekan odamzod hamishi ezgu orzu-intilishlar bilan yashaydi."¹

Darvoqye, bugungi kunda amalga oshirilayotgan barcha ishlarimiz farzandlarimizning baxtu-saodati, ularning yorug' kelajagi uchun amalga oshirilmoqda. Odobli, bilimdon va aqlli, mehnatsevar, iymon-e'tiqodli farzand nafaqat ota-onaning balki jamiyatning eng katta boyligidir. Shu jihatdan olganda yoshlarimizni har tomonlama sog'lom va barkamol etib tarbiyalash, hayot abadiyligi, avlodlar davomiyligini ta'minlaydigan ma'naviyat qo'rg'oni bo'lgan oilani mustahkamlash barchamizning insoniy burchimizga aylangan.

Bugungi kunda respublikamizda filiallari bilan qo'shib hisoblaganda jami 70 ta oliy o'quv yurti faoliyat ko'rsatmoqda. Mavjud oliy o'quv yurtlarida 274616 nafar talabalar tahsil olishmoqda. Ularga 22500 nafar professor-o'qituvchilar ta'lim-tarbiya berishmoqda. Talaba-yoshlarimizni mamlakatimiz hayotidagi o'rni

---

¹ I.A.Karimov. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. –T.: "Ma'naviyat". 2008. 56 b.

kattadir. Chunki, bugungi talaba ertangi mutaxassis. Kelajakda xalq xo'jaligining barcha tarmoqlarini rivojlantirish ko'p jihatdan ana yoshlar zimmasiga tushadi. Masalaning yana bir muhim tomoni shundaki, ana shu talaba-yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash masalasi ham bugungi kunning dolzarb muammolaridan biriga aylangan.

Mustaqillik yillarida yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashda va oilada sog'lom ma'naviy-axloqiy muhitni qaror toptirish yuzasidan zarur shart-sharoitlar yaratildi. Jumladan, onalik maktabi, "Tibbiy ishlar asosi", "Balog'at davri" kabi dasturlar bo'yicha olib borilayotgan ishlar e'tiborga molikdir. "Oila kodeksi"ga binoan nikoh qurishdan oldin yoshlarni tibbiy ko'rikdan o'tkazish, yosh onalar uchun dastlabki besh yil mobaynida dispanser nazoratini tashkil etish ishlari yo'lga qo'yilgan hamda davlat tomonidan yetarli miqdorda mablag'lar ajratilgan. Har bir shahar va tuman nikohni qayd etish bo'limlari qoshida yoshlarga oila, uning muqaddasligi, farzand tarbiyasi bilan bog'liq masalalar to'g'risida saboq beradigan "Oila dorilfinunlari" tashkil etilgan bo'lib, ularda turmush qurayotgan yigit-qizlar ko'rikdan o'tkazilmoqda. Eng muhimi xalqimiz millat genofondini sog'lomlashtirish g'oyasi bilan yangi asrga kirib keldi. Shaxsning rivojlanishida oilaning roli beqiyos. Jismonan va ma'nau sog'lom farzandlar oilada tarbiyalanadi. Oilaning mustahkam va barqaror bo'lishi hayot ostonasida turgan yigit-qizlarni oilaviy hayotga tayyorlashga bog'liq. Turmushda yuz beradigan quvonchlar, yutuqlar, kamchilik va nuqsonlar, ziddiyatlar oilada o'z aksini topadi. Shuning uchun oila va oilaviy tarbiya masalalari bugungi kunda davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan.

Tadqiqotning ishlanganlik darajasi: oila, oila tarbiyasi, yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash muammosi pedagog, psixolog, sosiolog, faylasuf va jamiyatshunos olimlar tomonidan atroflicha o'rganib kelinmoqda. Markaziy Osiyoda yashab o'tgan qomusiy olimlardan Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Yusuf Xos Hojib, Ahmad Yugnakiy, Jaloliddin Davoniy, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy, shuningdek, Mahmudxo'ja

Behbudiy, Abdulla Avloniy, Cho'lpon, Abdurauf Fitrat kabi ma'rifatparvar bobolarimizning asarlarida ushbu masalaga alohida e'tibor berilgan. Keyingi yillarda oila, oila tarbiyasi va yoshlarni oilaga tayyorlashga bag'ishlangan bir qator ilmiy-tadqiqot ishlari amalga oshirildi. Jumladan, Yu.P.Azarov, G.M.Hamidova, A.K.Atoev, M.J.Inoyatova, O.To'rayeva, M.Ochilov, J.Yo'ldoshev, M.Quronovlarning ushbu masalaga oid yozgan darslik, o'quv qo'llanma, uslubiy tavsiya, ilmiy maqola va tadqiqot ishlarida o'z aksini topgan.

Psixolog olimlardan M. Sherbayev, V. Karimova, G'. Shoumarov,

E. G'oziyev, Sh. Baratovlarning ilmiy-tadqiqot ishlarida oila tarbiyasining psixologik tomonlari kengroq yoritilgan. Faylasuf olimlardan V.Zohidov, I.Mo'minov, J.Tulenov, Q.Xonazarov, M.Xayrullayev, S.Shermuhammedov, E.Yusupov, F.Ismoilovlarning asarlarida va ilmiy-tadqiqot ishlarida shaxsning shakllanishi, uning ma'naviy-axloqiy kamoloti masalalariga e'tibor qaratilgan. Mustaqillik yillarida oila va oilaviy tarbiya muammolari masalasida pedagog olimlardan A.Munavvarov, O.Musurmonova, M.Inomova, M.Mahmudova, A.Muxsiyevalar o'zlarining ilmiy-tadqiqot ishlarida ushbu masalani yoritishgan. Masalan, p.f.d. professor O.Musurmonova "Yuqori sinf o'quvchilari ma'naviy madaniyatini shakllantirishning pedagogik asoslari", p.f.d. prof. M.Inomovanning "Oilada bolalarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda milliy qadriyatlardan foydalanishning pedagogik asoslari" (mustaqil hayot ostonasidagi yoshlari) mavzusidagi dissertasiyalari shular jumlasidandir.

Talaba-yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash muammosi pedagog-psixolog olimlar tomonidan muayyan darajada o'rganilgan bo'lsada, ammo hayot bu jarayonni yanada takomillashtirishni talab qilmoqda. Shuning uchun biz tadqiqotimiz mavzusini "Talabalarni oilaviy hayotga tayyorlashning ijtimoiy-psixologik shart-sharoitlari" tarzida tanladik.

Tadqiqot maqsadi: talaba-yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashning ijtimoiy-psixologik shart-sharoitlarini ilmiy nazariy o'rganish, amaliy jihatdan asoslash.

Tadqiqot obyekti: oliy o'quv yurtlarida talaba-yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash jarayoni.

Tadqiqot predmeti: oliy o'quv yurtlarida talaba-yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashning mazmuni, shakl va metodlari.

Tadqiqot vazifalari:

-talaba – yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash pedagogik-psixologik muammo va ijtimoiy zarurat ekanligini aniqlash;

-tarixiy va ilmiy manbalarda yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashning yoritilishini o'rganish;

-talabalik davrining o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish;

-talaba yoshlarni i oilaviy hayotga tayyorlashda halq merosi namunalaridan foydalanish;

Tadqiqotning ilmiy farazi; Agarda

✓ talaba – yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash pedagogik-psixologik muammo va ijtimoiy zarurat ekanligini aniqlansa;

✓ tarixiy va ilmiy manbalarda yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashning yoritilishini o'rganilsa;

✓ talaba-yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashning bugungi holati va imkoniyatlarini tahlil qilinsa;

✓ Talaba yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashda halq merosi namunalaridan foydalanishning pedagogik-psixologik shart-sharoitlarini o'rganilsa, talaba-yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash muammosini muvaffaqiyatli hal qilish mumkin bo'ladi.

Tadqiqot metodlari: tadqiqot ishini amalga oshirishda ushbu muammoga oid pedagogik, psixologik, falsafiy, tarixiy-etnografik va ijtimoiy asarlar, metodik adabiyotlar, rasmiy hujjatlar o'rganildi; psixodiagnostik metodlar o'tkazildi, umumlashtirildi va matematik-statistik tahlil qilish usullaridan foydalanildi.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi: oliy ta'lim tizimida talaba-yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashning pedagogik-psixologik shart-sharoitlari yaxlit tizim tarzida

asoslandi; tarixiy va ilmiy manbalarda yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashning yoritilganligi o'rganildi; talaba-yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashning bugungi holati va imkoniyatlari tahlil etildi; talaba-yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashning mazmuni, shakl va metodlari va ulardan samarali foydalanish yo'llari ko'rsatildi.

Tadqiqotning nazariy va amaliy ahamiyati:

- talaba-yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash maqsadida olib borilgan tadqiqot ishlarining natijalari oila psixologiyasi fanining boyitishga xizmat qiladi;
- nazariy yo'nalishdagi materiallar ushbu mavzu bo'yicha ilmiy tadqiqot ishlari olib borayotgan tadqiqotchilar uchun ushbu muammoni chuqurroq o'rganishga imkoniyat yaratadi;
- tadqiqot natijalaridan oliy o'quv yurtlarida talaba-yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashda ma'ruzalar o'qishda, tarbiyaviy tadbirlarni o'tkazishda, mavzuga oid eshittirish va ko'rsatuvlarda foydalanish mumkin;
- tadqiqot materiallari va xulosalariga asoslanib oila ostonasida turgan talaba-yoshlarda milliy g'urur, vatanparvarlik, imon-e'tiqodlilik kabi sifatlarni shakllantirish hamda oilaning muqaddasligini, uning jamiyat taraqqiyotidagi o'rmini, oila sog'lom bo'lsa – jamiyat mustahkam bo'lishini, jamiyat mustahkam bo'lsa – mamlakat barqaror bo'lish tuyg'usini singdirish;
- tadqiqot natijalari va uslubiy tavsiyalardan ota-onalar, yosh kelin-kuyovlar, oila ostonasida turgan yoshlar, "Oila psixologiyasi"dan ma'ruza o'qiyotgan o'qituvchilar foydalanishlari mumkin;

Tadqiqotning metodologik asosini. O'zbekiston Respublikasi Konstitusiyasi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimovning oilani mustahkamlashga oid g'oyalari, ma'ruzalari, asarlari, "Ta'lim to'g'risida"gi qonun, Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi, Markaziy Osiyo Qomusiy allomalarining komil inson tarbiyasiga oid fikrlari, barkamol inson shaxsini xislatlarini shakllantirish to'g'risidagi ta'limotlar, odob-axloq to'g'risidagi qarashlar, yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashni o'rganishning tarixiy, falsafiy, xalq pedagogikasi, islom ma'naviyati bilan bog'liq nazariy xulosalari; ta'lim-tarbiya jarayonini

takomillashtirish to'g'risidagi ilg'or pedagogik tajribalar va me'yoriy hujjatlar tashkil qiladi.

Himoyaga olib chiqiladigan holatlar:

talaba yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash pedagogik-psixologik muammo va ijtimoiy zarurat ekanligini;

tarixiy va ilmiy manbalarda yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashning yoritiligi;

talaba yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashda halq merosi namunalaridan foydalanish

Tadqiqotning tuzilishi va hajmi: kirish, uch bob, 7 fasl, xulosa, adabiyotlar ro'yxati va ilovalardan iborat.

I BOB. TALABA YOSHLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASHNING ILMIY-NAZARIY TAHLILI

1.1 Talaba yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash pedagogik-psixologik muammo sifatida.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimov ta'kidlaganidek, "Ertangi kunimiz – hatimizning farovonligi, zamondan orqada qolmaslik, taraqqiy topgan davlatlardan va xalqlardan kam bo'lmaslik, bir so'z bilan aytganda, ertangi istiqbolimiz, barcha ezgu niyatlarimizning amalga oshirilishi, birinchi navbatda bizning o'rnimizga kelayotgan yosh avlodimizni har tomonlama yetuk insonlar qilib tarbiyalashga, voyaga yetkazishga chambarchas bolidir"¹.

Shu bois ham xalqimiz va davlatimiz, har qaysi insonning barcha harakatlari ezgu niyatlari markazida farzandlarimizni jismoniy va ma'naviy jihatdan sog'lom qilib o'stirish, ularning baxt-saodati, farovoni kelajagini ko'rish, boshqa xalqlar farzandlaridan hech ham kam bo'lmaydigan avlodni tarbiyalash orzusi turadi. Negaki, faqat har tomonlama yetuk avlodgina bugungi hayot oldimizga qo'yatgan o'ta murakkab, og'ir sinov va qiyinchiiklarni yengishi, ko'zlangan yuksak maqsadlarni egallash mumkin. Yoshlarga katta umid bilan qarayotgan Prezidentimiz, xalqimiz, ularga tayangan holda "O'zbekiston kelajagi – buyuk davlat", - deb g'urur bilan ta'kidlamoqda. Ya'ni, mustaqillik bergan imkoniyatlar tufayli yoshlar hal qiluvchi kuch bo'lib hayotga dadil qadam qo'ymoqda. Men bu yosharga o'zimga ishongandek ishonaman", - deb aytdi.

O'zbekiston davlatining buyuk kelajagi hozirgi kunda, asosan, maktablarda, oliy va o'rta maxsus o'quv yurtlarida ta'lim-tarbiya olayotgan iste'dodli, ijodkor va tashabbuskor yoshlarga bog'liq. Chunki, bu yoshlar mamlakatimiz iqtisodiyoti, madaniyati va ishlab chiqarish sohalarida ijod qiladigan, kelajagimiz poydevorini yaratadigan yoshlardir. Xalqimiz hayotimizni ijtimoiy-siyosiy,

---

¹ I.Karimov. Tarixiy xotira va inson omili – buyuk kelajagimizning garovidir. – T.: "O'zbekiston", NMIU, 2012, 36-bet

iqtisodiy yangilash dasturini bajarishda yoshlarning imkoniyatariga umid bilan qaramoqda. Negaki, "... biz komil inson tarbiyasini davlat siyosatining ustuvor sohasi deb e'lon qilganmiz. Komil inson deganda biz, avvalo, ongi yuksak, mustaqil fikrlay oladigan, xulq-atvori bilan o'zgalarga ibrat bo'ladigan bilimli, ma'rifatli kishilarni tushunamiz. Ongli, bilimli odam boshqalarga foydasi tegadi, birovdan aldanib qolmaydi. Shu bilan birga, boshqalarga ortiqcha yuk ham bo'lmaydi. U har bir narsani aql va mantiq, adolat tarozisiga solib ko'radi. O'z fikri – o'yi, xulosasini mantiq asosida qurgan kishi yetuk odam bo'ladi"¹.

Mamlakatimizda intellektual salohiyatni rivojlantirishning manbalari, xususan, oila – iste'dodli yoshlarni voyaga yetkazish va tarbiyalashning muhim o'chog'i sanaladi. Chunki, yosh avlod o'z hayoti yo'lida oilani kamolot beshigi, deb hisoblanadi. Yosh avlod kamolotida oilaning o'rni va ta'siri beqiyosligini Prezidentimiz Islom Karimov bunday baholagan edi: "... Insonning eng sof va pokiza tuyg'ulari, ilk hayotiy tushuncha va tasavvurlari birinchi galda oila bag'rida shakllanadi. Bolaning xarakterini, tabiati va dunyoqarashini belgilaydigan ma'naviy mezon va qarashlar – yaxshilik va ezgulika, olijanoblik va mehr-oqibat, or-nomus va andisha kabi muqaddas tushunchalarning poydevori oia sharoitida qaror topishi tabiiydir.

Shuning uchun ham aynan oila muhitida paydo bo'ladigan ota-onaga hurmat, ularning oldidagi umrbod qarzdorlik burchini chuqur anglash har qaysi insonga xos bo'lgan odamiylik fazilatlarini va oilaviy munosabatlarning negizini, oilaning ma'naviy olamini tashkil etadi. Aqli raso har qaysi inson yaxshi angelaydiki, bu yorug' dunyoda hayot bor ekan, oila bor. Oila bor ekan, farzand deb atalmish bebaho ne'mat bor. Farzand bor ekan, odamzot hamisha ezgu orzu va intilishlar bilan yashaydi"².

---

¹ Karimov I.A. Biz kelajagimizni o'z qo'limiz bilan quramiz. Asarlar. 7-jild. – T.: O'zbekiston, 1999, 134 bet.

² Karimov I. A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – T.: Ma'naviyat, 2008, 52-53, 56-betlar.

Oila har bir jamiyatning asl negizi bo'lib, yoshlarimizda insonparvarlik, mehnatsevarlik, axloqiylik, vatanparvarlik va yuksak tuyg'ular, avvalo oila muhitida singadi. Bu jarayon bobolar o'giti, ota ibrati, ona mehri orqali amalga oshadi. Oila inson hayotiga to'kislik bag'ishlaydi. Oila – davlat ahamiyatiga molik bo'lgan ishdir.

Mamlakatimizda yiliga o'rtacha 300 ming oila qurilmoqda, hammasi bo'lib 7 milliondan ortiq oila bor. Ular orasida o'zaro totuvlik va hamjihatlikni ta'minlashga, barcha millatlarning o'z qadriyatlari va milliy urf-odatlarini to'laqonli ado etishlariga har tomonlama imkoniyatlar yaratilgan.

Mustahkam oila – davlat tayanchi. Oilalarimizning mustahkam, ahil, totuv bo'lishi yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashga bog'liq. Bugungi kunda respublikamizda filiallari bilan qo'shib hisoblaganda, jami 70 ta oliy o'quv yurtlari faoliyat ko'rsatmoqda. Mavjud oliy o'quv yurtlarida 274 ming 616 nafar talaba-yoshlar tahsil olmoqdalar. Ularning oila qurishga qanchalik tayyor yoki tayyor emasligi bu muhim masala. Chunki, balog'at ostonasida turgan yigit yoki qizning oila qurishga tayyorligi bu kelajakda jamiyatning kichik bo'g'ini bo'lgan oilalarning mustahkam bo'lishiga olib keladi. Poydevori mo'rt, zaif oilalarning esa mustahkam bo'lmasligi hech kimga sir emas.

Oila “ayol” so'zi bilan o'zakdosh bo'lib, farzandlarni tarbiyalash, kishilarning ma'naviy va jismoniy kamoloti, ularni jipslashtirish, jamiyatning iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyotini ta'minlash kabi vazifalarni bajaradi. Shuning uchun oilada avvalo ayolga bo'lgan e'tibor muhim ahamiyat kasb etadi. Ko'plab buyuk insonlar oilada onalarimiz qo'lida unib-o'sib tarbiya topgan. Oila moddiy va ma'naviy jihatdan mustahkam bo'lsa, tinch-totuv bo'lsa, unda tarbiyalanib voyaga yetayotgan yosh avlod ham, mustaqil fikrli sog'lom va komil inson bo'lib yetishadi. Oilaning jamiyat oldida mas'uliyatli vazifalari ham mavjud:

Oilaning ijtimoiy vazifasi – farzandlarni tarbiyalash, yaxshi inson qilib kamolga yetkazish, ularning tabiat va jamiyatga nisbatan o'zaro munosabatini shakllantirish, vaqtida dam olishi va salomatligini ta'minlash kabilar kiradi;

Oilaning iqtisodiy vazifasi – oila a'zolarining yashash uchun zarur bo'lgan moddiy boyliklar – uy-joy, oziq-ovqat, kiyim-kechak, texnika vositalari bilan ta'minlash kiradi. Oilaning mavjudligi uning o'z vazifalarini bajarishi bilan uzviy bog'liq.

Xususan, oila o'zining **demografik** vazifasi (nashning davomiyligini ta'minlash) ni bajarmas ekan, oilada natijada oila davom etmaydi.

Xalqimiz "Oilalari mustahkam bo'lgan, ravnaq topgan mamlakat qudratli va farovon bo'ladi", - deyishi bejiz emas. O'zbek oilasi o'zining bolajonligi, ota-ona farzandlar o'rtasidagi munosabatlarning samimiyligi, or-nomusning kuchliligi, yoshlarga izzat, keksalarga hurmat kabi fazilatlar bilan alohida ajralib turadi.

Sharqda ota oilaning boshlig'i, uning ta'minotchisi va posboni bo'lsa, ona esa uning ko'rki, orastaligi, fayzidir. Farzandlar esa oila gulshanining g'unchalari hisoblanadi.

O'zbekistonda yoshlarning nikohdan o'tish darajasi yuqori bo'lsada, eng muhimi oilalarning buzilishi dunyo bo'yicha eng past darajadadir. Oilaning muqaddas vazifasi – qobiliyatli farzandlarni o'stirish, ularni jismoniy, intellektual va ma'naviy tomondan yetuk qilib, ota-onasiga, Vataniga sadoqatli insonlar qilib tarbiyalashdan iboratdir. Oila muqaddas tushunchalar asosida rivojlanib, takomillashib boradi. Er-xotinning ahilligi, ma'naviyati, bilim darajasi, oila munosabatlari madaniyati nazariyasining metodologik asosini tashkil etadi. Ammo ushbu omillarning birortasining muvozanati buzilsa, oila mustahkamligiga putur yetadi. Uning sabablari quyidagilardan iborat:

Birinchidan, oilalarning buzilib ketishiga er va xotinning dunyoqarashi, qiziqishi, ehtiyoji yaqin emasligi;

Ikkinchidan, erkakning zararli odatlariga berilib ketishi (spirtli ichimlik, giyohvandlik moddalar va shu kabilar) natijasida oila byudjetiga zarar keltirilishi, farzand tarbiyasiga e'tiborsizlik;

Uchinchidan, o'zbek oilasi bolajon bo'lganligidan yosh oilalarda 1-2 yil farzand, aksariyat hollarda ayolni bepushtlikda ayblagan;

To'rtinchidan, er-xotin o'rtasida o'zaro hurmat va munosabat yomonlashishi, psixologik jihatdan birlikning yo'qligi sabab qilib ko'rsatilgan.

Respublika psixologlari va sosiologlarning o'rganishlariga qaraganda oilaviy tarbiya kamchiliklari quyidagicha ko'rsatilgan:

- Bolalarga kattalar tomonidan diqqat-e'tiborning yetishmasligi;
- Farzandlar bilan muloqotga kirishish istagining mavjud emasligi yoki hoxishning yo'qligi;
- Ota-onalar bilan farzandlar o'rtasida o'zaro tushunishning yo'qligi va unga ikki tomondan intilishning yetishmasligi;
- Ota-onalarning o'g'il va qizlarga nisbatan qo'pol muomalada bo'lishlari;
- Ko'r-ko'rona otalik va onalik mehr-muhabbatning hukm surishligi va uning barqaror ahamiyat kasb etmasligi;
- Oila muhitida doimiy janjallarning qaror topganligi va ularni kamaytirish uchun intilishning yo'qligi;
- Ota-onalarning beqaror his-tuyg'ulari, kayfiyatlari, ularning tarbiyasiz, tasodifiy xarakterga ega bo'lishligi;
- Ota-onalarning shaxsiy qiziqishlarini o'zaro mos tushmasligi va tubdan bir-biriga qarama-qarshiligi;
- Ota-ona o'rtasidagi o'zaro tushunmovchiliklarning surunkasiga davom etib turishi;
- Oila muhitida adolatsizlik, ikkiyuzlamachilik, o'g'rilik illatlarining namoyon bo'lishi;

- Ota-onalarning bilim saviyalari va madaniyat darajalarining past ekanligi;
- Oilada yaxshi an'analar, rasm-rusumlar, urf-odatlarining yo'qligi va ma'lum qolipdagi salbiy xatti-harakatlarga rioya qilinishi, ijtimoiy muhitdan tubdan ajralib qolishligi, loqaydlik kabi kamchiliklar va illatlar yigit-qizlarning oqilona tarbiyalashga xalal beradi, ko'zlangan maqsadlar sari intilishga g'oya bo'ladi.

Oliy ta'lim tizimida hayot ostonasida turgan yigit va qizlarni oilaviy hayotga tayyorlash bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri. Chunki, hayot taribasi shuni ko'rsatmoqdaki, yoshlarimizning aksariyat qismi oliy o'quv yurtida tahsil olayotgan yoki o'qishni bitirgandan keyin oila qurishyapti. Ularning oila qurishiga nechog'liq tayyorligi yoki tayyor emasligi turmush jarayonida o'z aksini ko'rsatmoqda. To'g'ri, talaba yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash muammolari pedagogik-psixologik jihatdan muayyan darajada ishlangan. Ammo, davr shtobi tez, hayot oqimi o'zgaruvchan, insonning qalbi va ongi, sog'lom tafakkuri uchun kurash kuchaygan bir paytda yoshlarni oilaviy hayotga, sog'lom oila qurishga tayyorlash, ularda sog'lom turmush tarzini shakllantirish, tug'ish yoshidagi onalar salomatligini mustahkamlash, nogironlar, kamqonlik kasalligiga duchor bo'lgan bolalar va ayollarga, mehribonlik uylari va internatlarda tarbiyalanayotgan bolalarga, aholining ijtimoiy ko'makka muhtoj qatlamlariga muruvvat yordamini ko'rsatish, tug'ishga yordam beruvchi va bolalar muassasalarining moddiy-texnika bazasini mustahkamlashga, ularni ixtisoslashtirilgan asbob-uskunalar bilan jihozlashga ko'maklashish, onalik va bolalikni muhofaza qilish, sog'lom avlodni tarbiyalash ishida xalqaro hamkorlikni rivojlantirish, aholining tibbiy savodxonligini oshirishda targ'ibot va tashviqot ishlarini amalga oshirish kabi masalalar har bir fuqaroning kundalik turmush tarziga aylantirilmog'i zarur.

Buning uchun mamlakatimizning har bir fuqarosi yoshidan qat'iy nazar sog'lom avlodni tarbiyalash borasida yurtboshimiz tomonidan qabul qilingan farmon va qarorlar, Oliy Majlis tomonidan qabul qilingan qonunlar, Vazirlar

Mahkamasi tomonidan qabul qilingan qaror, farmoyish, Davlat Dasturlari hamda parlament tomonidan ratifikasiya qilingan xalqaro huquqiy hujjatlarning mazmun va mohiyatini, amaliyotdagi ahamiyatini bilmog'i lozim.

Oilaning to'laqonli mustahkam bo'lishi ko'p jihatdan yigit-qizlarni oilaviy hayotga tayyorlash bilan bog'liq.

Yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash muammosi bilan ko'plab pedagog va psixolog olimlarimiz ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borishgan. Jumladan, Z.F.Mirtursunov, A.Munavvarov, G'.Shoumarov, V.Kariimova, O.Musurmonova, M.Inomova, N.Sog'inov, M.Xolmatova, D.Xoliqov, A.Muxsiyeva va boshqalarning ilmiy – tadqiqot ishlari e'tiborga molik.

Pedagogika fanlari doktori M.Mahmudova "Xalq pedagogikasi va oila tarbiyasi" monografiyasida, ilmiy-tadqiqot ishlarida, maqola va tezislarida talaba-yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashning pedagogik jihatlarini ilmiy va amaliy tomondan asoslab berishga harakat qilgan.

Olimaning ta'kidlashicha, yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash masalasiga 80-yillarning o'rtalarigacha e'tibor berilmay kelingan, farzandlarni oila va oilaviy hayotga tayyorlash, ayniqsa jinsiy tarbiya borasida suhbatlar o'tkazish ayb sanalib, ular oilaviy hayot, uning ostonasida bu murakkab jarayonga tayyorlanishi "yot" do'stlardan, boshqalardan eshitib, unga o'zini ko'r-ko'rona tarzda tayyorlash edi., yoshlar uchun tavsiyalar, qo'llanmalarning yetarli emasligi ham sabab bo'lganligi, yopirilib kirib kelayotgan, ovropalashib oilaviy hayotga doir axborot vositalari milliy turmush tarzimizga salbiy ta'sir etayotgani, yoshlarimizning bu sohada yot ta'sirlarga berilib ketayotgani ham oz bo'lsada namoyon bo'ladi,¹ - deb yozadi.

Psixologiya fanlar doktori G'.Shoumarov o'zining ilmiy-tadqiqot ishlarida o'zbek oilalarining o'ziga xos xususiyatlarini, oiladagi o'zaro nizolarning psixologik asoslarini yoritgan.

---

¹ Mahmudova M. Xalq pedagogika va oila tarbiyasi. Monografiya. Samarqand. SamDChTI, 2003, 174-bet

Pedagog olimi O.Musurmonova o'zining ilmiy-tadqiqot ishlarida oila tarbiyasining milliy g'urur va iftixor darajasiga ko'tarilganligini, O'zbekiston Respublikasi hukumati uning kamolotiga, tinchligi va farovonligiga, haq-huquqlari himoyasiga alohida e'tibor qaratilayotganligi boy materiallar asosida bayon qilingan (49,50,51,52,53). Olima hukumatimiz olib borayotgan "Sog'lom avlod uchun" siyosatining asosiy maqsadi ham sog'lom ona, sog'lom bola va sog'lom jamiyatni shakllantirish, jamiyatda mavjud barcha institutlarning bu boradagi faolligini, mas'uliyatini va rolini oshirish, maqsad va vazifalarini davr tarbiyasiga mos ravishda kengaytirish hamda uning moddiy va ma'naviy bazasini mustahkamlashdan iborat ekanligiga e'tiborni qaratadi.

Psixolog olimi V.Karimova ilmiy-tadqiqot ishlarida, maqolalarida o'zbek ayoli va erkaklarining oiladagi sosial-psixologik mavqeyi, er-xotin munosabatlarining bolalar tarbiyasi va oiladagi o'rniga ta'siri kabi xususiyatlarini tadqiq qilgan.

Faylasuf olimi M.Xolmatova yoshlarni oilaga tayyorlashning axloqiy, jismoniy, estetik, ma'naviy, ruhiy va jinsiy tomonlarini hamda milliy va umuminsoniy qadriyatlarini sharqona urf-odatlarimizdan foydalanishning o'ziga xos tomonlarini falsafiy jihatdan o'rgangan.

Pedagogika fanlar doktori, professor Malika Inomovanning dissertasiya ishi, o'quv qo'llanma, uslubiy tavsiyalarida mustaqillik sharoitida bolalarni ma'naviy-axloqiy jihatdan yetuk inson qilib tarbiyalashda oilaning o'rnini, oilaviy tarbiyaning mazmunini, mohiyatini, metodlarini milliylik nuqtai-nazaridan tadqiq qilgan .

A.Munavvarov oila pedagogikasiga oid tadqiqot ishlarida yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashda ota-onalarning saviyasi, turmush tarzi, xarakteri, kasbiy faoliyatlari bilan bog'liqligini ishonarli faktlar asosida tahlil qilgan .

Oilashunos olim Yu.P.Azarov balog'at yoshidagi yigit-qizlarni rivojlanishining pedagogik-psixologik tomonlarini yoritadi. Olimning tavsiyalari

talaba-yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashda muhim poydevor bo'lib xizmat qiladi .

Psixologiya fanlari doktori E.G'oziyev tadqiqot ishlarida balog'at yoshidagi yigit-qizlarning psixologik jihatlarini tahlil qilgan.

Pedagogika fanlari nomzodi A.Muxsiyeva ilmiy-tadqiqot ishlarida oilada farzandlar tarbiyasida milliy tarbiyaning o'ziga xos xususiyatlarini yetarlicha tahlil qilgan.

Z.Dadanov va Sh.Salimovalar "Oilada bola tarbiyasi"¹ mavzusidagi maqolasidafarzandlarda axloqiy fazilatlarni shakllantirishda ota-onalar oldida turgan vazifalarni quyidagicha ko'rsatgan:

Bola hayotining birinchi kunidanoq uning o'sishi va rivojlanishi uchun shart-sharoit yaratish;

Bolada jonkuyarlik, vazminlik, kamtarlik, umummanfaat bilan hisoblashish ko'nikmalarini tarkib toptirish;

Bolada burch hissini vujudga keltirish kabilar.

Biz o'z farzandlarimizda xushmuomalalilik fazilatini ko'rishni istaymiz. Bunday shaxs ochiq ko'ngilli, sofdil bo'ladi, chin yurakdan gapiradi. U boshqalar bilan samimiy, odob bilan muomalada bo'ladi, - deb ta'kidlaydi.

Mualliflarning fikrlariga qo'shilgan holda aytish mumkinki, yoshlardagi xushmuomala, intizomli, mas'uliyatni his etish kabi fazilatlarni o'zida mujassam etgan yigit-qizlarning kelgusida mustahkam oila qo'rishlariga shubha yo'q.

"Oila" ilmiy-amaliy markazining tadqiqotchi-izlanuvchisi G.Haydarov "Xotin-qizlar shaxsining yetukligi – oila mustahkamligining ta'minlovchi muhim omilidir", - mavzusidagi maqolasida ta'kidlanganidek, "... ta'lim tizimining boshlang'ich asosi bo'lgan maktabning ta'lim-tarbiyaviy faoliyatida voyaga yetib kelayotgan qizlar shaxsini shakllantirishga alohida yondashuv talab etiladi", - deb yozadi.

---

¹Dadanov Z., Salimova Sh. Oilada bola tarbiyasi. // Xalq ta'limi. 4/2012, 127-129 betlar

Tadqiqotchi R.To'raqulova "Mustahkam va sog'lom oila qizlar tasavvurida" – deb nomlangan maqolasida mustahkam va sog'lom oilani shakllantirishning asosiy shartlaridan biri yoshlarni qaysi yoshda oilaviy hayotga qadam qo'yishlarini tahlil qilgan. Qizlarning sog'lom onalik, oilaviy hayot to'g'risidagi tasavvurlarini o'rganish maqsadida talaba qizlar o'rtasida maxsus so'rovnoma va metodikalar asosida tadqiqot ishlari o'tkazgan. Maqolada "Qizlar necha yoshida turmush qurishga tayyor bo'ladi deb o'ylaysiz?", - degan savolnomaga qizlar 19-20 yoshda oilaga tayyor bo'ladi javobini 51,9 % lisey o'quvchi qizlari, 16,1 % oliygoh talaba qizlarini ko'rsatgan (Maktab va hayot jurnali, 6/2012, 3-4 betlar).

O.To'rayeva, S.Ergashevlar "Oilada bolalar tarbiyasi" kitobida bola tarbiyasi ota-onadan sabr-chidamni, sezgirlikni, bolaga nisbatan ham mehrli, ham talabchan bo'lishni talab etishini alohida ta'kidlagan (57, 108 b).

Izlanuvchi G.Sultonova o'zining "Yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashning samarali yo'llari" maqolasida oilada bolalarga tarbiya berish bilan bir qatorda ularni mustaqil oila qurishga tayyorlashdan iborat ekanligini ko'rsatgan. Ushbu maqsadni amalga oshirish uchun bir qator vazifalar belgilagan:

- ✓ Oilalar muqaddasligini asrab-avaylash;
- ✓ Yoshlarni, xususan qizlarni oilaviy hayotga tayyorlash;
- ✓ Oilada o'g'il bolalarni mustaqil oila qurishga tayyorlashlik pedagogik zaruriyat sifatida o'rganish;
- ✓ Qizlarni sog'lom turmush tarzi asosida oilaga tayyorlash jarayonlarini rejalashtirish va hayotga joriy etish;
- ✓ Oilada o'g'il bolalarni oila qurishga tayyorlashda tarbiyaning samarali usullari va vositalaridan foydalanish;
- ✓ Oilada o'g'il bolalarga yoshligidan ularning oila xo'jaligi byudjetini yaratishda, oilada sog'lom ijtimoiy, iqtisodiy, psixologik va pedagogik lozimligini yaratishda asosiy tayanch ekanligiga tayyorlab borish"¹, - lozimligini e'tirof etadi.

---

¹ Sultonova G. Yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashning samarali yo'llari. // Uzluksiz ta'lim. №3, 2012, 50-53 b

A.Abdusamedov va boshqalar tomonidan tayyorlangan “Mustahkam oila ma’naviyati” risolasida oila mustahkamligini ta’minlash, jismonan sog’lom, ma’nan kuchli va aqlan yetuk avlodni yaratish borasida yo’l-yo’riq va tavsiyalar berilgan .

Oxunjon Safarov va Mels Mahmudovlar tomonidan chop etilgan “Oila ma’naviyati” kitobida o’zbek oilalari ma’naviyatini tarixiy asoslarini oila va jamiyat, oilada ma’naviy muhitning sog’lomligini, unda farzand tarbiyasi muammolarini hal etishda oilaviy an’analarning ahamiyati masalasini istiqloq mafkurasi nuqtai nazaridan qarab chiqilgan .

Tajribali pedagog Abdulhat Usanov “Oila pedagogika” o’quv qo’llanmasida yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashda oilaviy an’analarning o’rnini tahlil qilishga harakat qilgan .

Pedagog olim M.Mahmudova ta’kidlaganidek, talaba moddiy va ma’naviy ishlab chiqarishda ijtimoiy hayotga va ma’lum mutaxassislikka tayyorlanayotgan ijtimoiy guruh bo’lib, ularni oilaviy hayotga tayyorlash o’ziga xos xususiyatlarga ega. Bu davr o’ziga xos xususiyatlar va ziddiyatlarga boy davr hisoblanadi. Chunki, talabalik davrida yuqori malakali mutaxassis, jamiyatning yetuk fuqarosi shakllanadi, fiziologik va ijtimoiy jihatdan balog’atga yetgan shaxs rivojlanadi.

Shunga ko’ra, ularni oilaviy hayotga tayyorlashda o’ziga xos xususiyat va mas’uliyat kasb etib, yoshlar hayot tarzini, o’z shaxsiy uslubini tarkib toptiradi. Bunda ularning o’ziga xos hayot tarzi, kun tartibi, qiziqishlari, shaxsiy muloqot shakllari paydo bo’ladi. Bular esa talaba-yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashning ilmiy-amaliy holatini chuqur tahlil etish zaruriyatini keltirib chiqaradi.

Demak, talaba-yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash takomillashtirilib borilmog’i, uning yangi qirralari kashf etilishi, to’plangan tajribalar umumlashtirilishi, bugungi kun nuqtai nazaridan yagona tizimga solinmog’i va hayotga tatbiq etilishi lozim.

1.2 Tarixiy, ilmiy va adabiy manbalarda talaba-yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashning yoritilishi

Davlatimiz rahbari I.Karimov o'zining yoshlar siyosatiga doir qarashlari va konseptual yo'l-yo'riqlari "Ertangi kunimiz – hayotimizning farovonligi, zamondosh orqada qolmaslik, taraqqiy topgan davlatlardan va xalqlardan kam bo'lmaslik, bir so'z bilan aytganda, ertangi istiqbolimizning barcha ezgu niyatlarimizning amalga oshirilishi birinchi navbatda, bizning o'rnimizga kelayotgan yosh avlodimizni har tomonlama yetuk insonlar qilib tarbiyalashga, voyaga yetkazishga chambarchas bog'liqdir", - deb ta'kidlagan edi.

Chunki, har tomonlama yetuk avlodgina butun hayot oldimizga qo'yayotgan o'ta murakkab, og'ir sinov va qiyinchiliklarni yengish, ko'zlangan yuksak marralarni egallashi mumkin. Shu bois, muhtaram Prezidentimiz yoshlarga katta umid va ishonch bilan qaramoqda. Mustaqillik bergan imkoniyatlar tufayli yoshlar hal qiluvchi kuch bo'lib hayotga kirayapti. Shuning uchun yurtboshimiz: "Bugungi kunda yoshlarimiz hal qiluvchi kuch bo'lib hayotga dadil qadam qo'ymoqda. Men bu yoshlarga o'zimga ishongandek shionaman"¹, - deb ta'kidladi.

Mamlakatimizda intellektual salohiyatni rivojlantirishning manbalari, xususan, oila – iste'dodli yoshlarni voyaga yetkazish va tarbiyalashning muhim o'chog'i sanaladi. Chunki, yosh avlod o'z hayoti yo'lida oilani kamolot beshigi deb hisoblaydi. Yosh avlod kamolotida oilaning o'rni va ta'siribeqiyosligini "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch" asarida bunday baholagan edi: "Insonning eng sof va pokiza tuyg'ulari, ilk hayotiy tushuncha va tasavvurlari birinchi galda oila bag'rida shakllanadi. Bolaning xarakterini, tabiati va dunyoqarashini belgilaydigan ma'naviy mezon va qarashlar – yaxshilik va ezgulik, oliyjanoblik va mehr-oqibat, or-nomus va andisha kabi muqaddas tushunchaning poydevori oila sharoitida qaror topishi tabiiydir. Shuning uchun ham oila muhitida paydo bo'ladigan ota-onaga hurmat, ularning oldidagi umrbod qarzdorlik burchini chuqur

---

¹Karimov I. Tarixiy xotira va inson omili – buyuk kelajagimizning garovidir. –T.: "O'zbekiston", NMIU, 2012, 36-bet

anglash har qaysi insonga xos bo'lgan odamiylik fazilatlari va oilaviy munosabatlarning negizini, oilaning ma'naviy olamini tashkil etadi. ... Aqli raso har qanday inson yaxshi anglaydiki, bu yorug' dunyoda hayot bor ekan, oila bor. Oila bor ekan, farzand deb atalmish bebaho ne'mat bor. Farzand bor ekan, odamzot hamisha ezgu va intilishlari bilan yashaydi”.

O'zbekiston xalqlari tarixini o'rganishdagi dastlabki yozma manba “Avesto” (“Qat'iy qonunlar”)da oilada sog'lom avlod tarbiyasining usul va vositalari, huquqiy munosabatlari haqida ma'lumot beradi. 15 yosh bola uchun balog'at yoshi hisoblanadi, unga zardo'shtiylikning qoidalari o'rgatiladi. Bu yoshda yigit yoki qiz bola turmush qurishi mumkin bo'lgan. Turmushga chiqayotgan qiz bolaning baquvvat, sog'lom, go'zal bo'lishi, bo'lajak farzandning sog'lom tug'ilishi oila mustahkamligi uchun asos hisoblangan. Ayol kishining ma'naviy pokligi, oilada saranjom-sarishtaligi, tozalagi uning axloqiy-ma'naviy yetukligining oliy bosqichi hisoblanadi.

“Avesto”da oilada tarbiya, bolani dunyoga keltirish va sog'lom qilib tarbiyalash, ayol kishining salomatligini asrash, oilada xotin-qizlarning huquqiy manfaatlarini muhofaza qilish, xomilador ayollarga e'tibor, er-xotin munosabatlarining nozik jihatlari, ersiz farzand ko'rgan qiz yoki juvonning haq-huquqlari, hayz ko'rgan ayolning sog'lom turmush tarzi, tug'ilmagan bolaga yetkazilgan shikast uchun jazo va boshqa oilaviy turmush qoidalariga keng o'rin berilgan.

Jumladan, xotin-qizlar salomatligini saqlash, ularga nisbatan zo'ravonlikning turli ko'rinishlari sodir etilganda gunohkorga belgilanadigan jazo qat'iy belgilab qo'yiladi. Homilador, hayz ko'rgan xotin aloqa qilgan, homilasini tushirgan, go'dakka, onaga shikast yetkazgan er, ayol, qariyaning jazosi oshkora o'limdir. Agar erkak kishi balog'atga yetmagan qiz yoki juvon kelgunga qadar o'sha qiz yoki juvoni o'z qaramog'iga olmog'i kerak. “Agar bordi-yu, er ayolni yetarlicha himoya qilolmasa va go'dakka shikast yetkazsa, bunday erning jazosi o'limdir”. “Agar o'sha ayol odamlardan nomus qilib, bachadondagi tirik mevasini

nobud qilsa, odam o'ldirish gunohi ayol va erning gardanidadir. Ular oshkora qatl etiladilar" ("Vandidod", 15, Farzand, 15-16-betlar).

Axura Mazda saodat, go'zallik, ezgulik, ma'naviy va jismoniy sog'lom insonlarni dunyoga keltiruvchi ilohiy kuch ramzidir. U erkakning ham ayolning ham durkuni baquvvat, sog'lom xuddi shunday farzandlarni dunyoga keltirishni, shuning uchun ezgu fikr, ezgu kalom va ezgu amal g'oyasi orqali oilani, jamiyatni sog'lomlashtirishga, har bir sog'lom turmush tarzi asosida hayot kechirishni da'vat etadi.

Yaxshi andishali, aql-zakovatli, sog'lom er oilaning ustunidir, sog'lom kelajak poydevoridir. "Bizga shunday kamyoblik baxsh aylagilki, novqiron va kuchli yorlar topaylik, toki ular tamomiy tirikligimiz davomida bilan xushlikda bo'lsinlar, bizlardan dono, xushyor va xushkalom farzandlar dunyoga kelsin".

"Avesto"da hatto o'lik chaqaloq tuqqan ayol ham zamini kamsuv, giyohi serob, mollar va qo'ylar suruvi kamroq o'tadigan, marosimlar kam o'tkaziladigan, odamlar gavjum emas, suvdan, olovdan olim tinch-osoyishta joyda maxsus taomlar bilan ovqatlantirib, kiyintirib, parvarishlangan. Bunday ayolning ham sog'lom bola tuqqan ayol singari organizmi osoyishtalikni, pravirishni talab etadi, chunki u ham ko'p qon va kuch yo'qotadi. "Bachadonning ichi tozalanishi uchun, uch yo olti, yo to'qqiz jam kul aralashtirilgan kumiz ichmog'i kerak".

Bunday ayol yaxshi, sifatli va kuchli ovqatlanmog'i zarur. Uch kecha issiq sut, go'sht, non, uzum sharobi ichmog'i va yemog'i kerak, zinhor suv ichishi mumkin emas. Uch kundan keyin tana va kiyim-kechaklarini kumiz va suv bilan yuviladi. Shunday qilib, ayol poklanadi. To'qqiz kecha odamlardan ayro, yolg'iz yashaydi, so'ng tana va kiyim-kechaklarini yana suv va kumiz yordamida yuvib, poklaydi. Bu ayol kiygan kiyim-boshlardan hech kim foydalanishi mumkin emas.

Hadis islom olami payg'ambar Muhammad alayhis va salomning xislatlari, xatti-harakatlari, diniy va axloqiy ko'rsatmalari haqida ma'lumot beruvchi didaktik xarakterdagi ta'limot hisoblanadi. Hadislarda targ'ib qilinadigan insonlarning ma'naviyatini belgilovchi ijobiy sifatlar: saxovat, rostgo'ylik, iffat, oqibatlilik,

rahm-shafqat, e'tiqod, imon, tozalik, pokizalik, bilimdonlik, halollik, sabrlilik, ishonch, qanoat, muloyimlik, latiflik, marhamat, saxiylik, sadoqat, sabotlilik, viqorlilik, salohiyat, halimlik, tavoze', hayo, tejamkorlik, sir saqlash, nonni e'zozlash, diyonat, mehmondo'stlik, mehr-oqibat, xayr-ehson, vazminlik, tadbirkorlik, himmat, bardoshlilik, xushxulqlik, to'g'rilik, shukr, vafo va boshqalar o'z ifodasini topgan. Ushbu ezgu xislatlarni balog'at ostonasida turgan qizlarimizga singdirish har bir ota-ona, ustozlarning asosiy vazifasidir.

Hadislarda "Kelin tanlash vaqtida to'rtta narsaga albatta qiziqiladi: moliga, jamoliga, kasbiy mansabiga va diniga. Sen dindorini tanlagin", - deyiladi. Chunki, mol, jamol vaqtinchalik, mansab esa kelin bilan birga kelmaydi, otasining uyida qoladi, ammo imon-e'tiqod, aql-idrok, xulqu odob, irsiy tozaligi u bilan doimo hamrohdir. Ana shunday fazilatlariga ega bo'lgan ayolning farzandlarini tarbiyalash osonroq bo'ladi.

Hadislarda qaraladigan inson ma'naviy va jismoniy salomatligiga salbiy ta'sir etuvchi xususiyatlar: o'g'irlik, zino, hayosizlik, munofiqlik, omonatga xiyonat yolg'on so'zlash, shartida turmaslik, kek saqlash, axloqsizlik, nopoklik, riyokorlik, xusumat, nohaqlik, fitna, yolg'onchilik, g'aybat, ochko'zlik, ta'magirlik, isrofgarchilik, itoatsizlik, chaqimchilik, beparvolik, kibr, gina-adovat, xiyonat, razillik, baxillik, zulm, maqtanchoqlik, ikki yuzlamachilik, takabburlik, manmanlik, shuhratparastlik, shoshqoloqlik, zinokorlik, ichkilikka ruju qo'yish, harom narsalarni iste'mol qilish kabi illatlarning oila qurish ostonasida turgan yigit-qizlarga zararli jihatlarni tushuntirish, bunday illatlardan hazar qilish tuyg'ularini singdirish lozim.

Islomda oilaning o'rnini masalasiga yetarlicha o'rgangan va tahlil qilgan muftiy hazratlari Usmonxon Alimov o'zining "Oilada farzand tarbiyasi" kitobida dunyoda hamma narsa juft-juft yaratilganligini, ya'ni oy va quyosh, kecha va kunduz, yer va osmon, erkak va ayol, musbat va manfiy ekanligini ta'kidlaydi. Mohiyatan ularning har biri ikkinchisiga har jihatdan ehtiyojlidir. Mavjudotlar hayotda mana shu juftlik bilangina barqaror bo'ladilar. Ushbu juftlikni inson

misolida oladigan bo'lsak, er kishi turmushda faqat o'z jinsining jufti bo'lgan ayol bilan taskin va rohat topishi mumkin. Muqaddas Qur'oni Karimning "Nahl" surasida "Alloh sizlar uchun o'zlarinigizdan juftlar yaratib, juftliklaringizdan sizlar uchun o'g'illar va nabiralar paydo qildi ...", - deb ta'kidlagan.

Ana shunday juftlik sanalgan erkak va ayolning ilohiy nikoh rishtalari tufayli bir xonadonda, bir oilada ahil-totuv yashashlari, nasl davomiyligini ta'minlab, umrguzaronlik qilishlari haqiqatan Yaratganning ulug' san'ati va hikmatiga dalolatdir. Dinimizda oila qurishga erkak va ayol birdek targ'ib qilingan. Payg'ambarimizdan (alayhissalom) bu borda rivoyat qilingan hadislarning birida: "Ey yigitlar, sizlardan qay biringiz oila qurishga qurbi yetsa, uylansin. Uylanish nomahramlarga ko'z tashlashdan, zinokorlikdan asraydi. Qurbi yetmagan kishi ro'za tutsin, toki unga to'siq bo'lsin", - deyilgan (Imom Buxoriy, Muslim, Abu Dovud, Termiziy, Nasa'iy).

Hadislarning birida: "To'rtta yaxshi ish bor, ular payg'ambarlar sunnatidan sanaladi: hayo, xushbo'ylik, misvok tutish va uylanishdir", - deb marhamat qilinadi (Imom Termiziy rivoyati).

Payg'ambarimizdan (alayhissalom) yana shunday hadis bor: "Kim uylangan bo'lsa, dinning yarmini mukammal qilibdi, qolgan yarmida Allohga taqvo qilaversin" (Taboroniy, Boyhaqiy, Hokim rivoyati).

Islom ta'limotiga ko'ra, oila Yaratganning roziligini topish, Payg'ambarimiz (alayhissalom) axloqlari, islomiy odob bilan ziynatlanish va pok yo'l bilan insoniyat naslini davom ettirish maqsadida quriladi. Nikoh asosida turmush qurish Alloh taoloning buyrug'i, Payg'ambirmizning sunnatlari ekan, musulmon kishi oila qurishi lozim. Nikoh tufayli inson o'z nasli-nasabining pokligini saqlaydi, iffatini asraydi, buzqlik, zino singari harom ishlardan tiyiladi. "Nikoh" so'zi lug'atda, "yaqinlik", "bog'lanish" ma'nolarini anglatadi. Nikoh bitimi, ahdi bitimlarning eng yaxshisidir.

Har bir musulmon uylanishning sha'riy hukmlarini ham bilishi zarur. Kishining jinsiy quvvati, oila mas'uliyatini ado eta olishiga ko'ra, shariatda uylanishning hukmi besh xil:

1. Mahrga va ayol nafaqasiga yetarli moli bor, faqat uylanish bilan zinodan saqlana oladigan kishilarga uylanish farzdir.

2. Mahrga va ayol nafaqasiga yetarli moli bor, uylanmasa zinoga ketish xavfi bo'lgan kishilarga uylanish vojibdir.

3. Mahrga va ayol nafaqasiga yetarli moli bor, jinsiy munosabatlarga layoqatli kishilarga uylanish sunnatdir.

4. Mahr va ayol nafaqasini topib berishdan hamda jinsiy ojizligidan xavfsiragan kishilarga uylanish makruhdur.

5. Mahr va ayol nafaqasiga qodir bo'lmagan, jinsiy layoqati yo'qligi aniq kishilarga uylanish haromdir.

Islomda oila va nikoh masalasiga juda jiddiy e'tibor berilgan. Oilaning mustahkam bo'lishi uchun nikohning qo'shimcha sharti sifatida kafaotga ham amal qilinadi. "Kafaot" deganda, nikohlanayotgan tomonlarning ijtimoiy, moddiy va ma'naviy jihatdan bir-biriga "teng", mos bo'lishi tushuniladi. Xalqimizning "Teng-tengi bilan" degan maqol bejiz emas. Nikohdagi tenglik ikki tomonning nasl-nasabi, dini, boyligi, kasb-hunari va e'tiqodi kabi narsalarda namoyon bo'ladi. Zero, ota-onasi bag'ridan chiqib, o'zi uchun shu paytgacha mutlaqo begona sanalgan yangi oilaga ko'nikib ketishi uchun tushgan xonadoni bilan ota-onasi xonadoni o'rtasida ijtimoiy va ma'naviy nuqtai nazardan tenglik bo'lsa, kelinning yangi oilaga moslashuvi osonroq kechadi.

Jamiyatning kelajagi porloq, katta imkoniyatlarga ega bo'lishi, avvalo, o'zining ajralmas negizi bo'lgan oilalarning ma'nan sog'lomligini talab qiladi. Bu esa quyidagi shartlarga rioya qilishni talab qiladi:

- 1) Oilaning bir-biriga munosib odamlardan tashkil topishi;
- 2) Er-xotin orasidagi o'zaro hurmat va totuvlik;

- 3) Erkak kishi o'zining oila ustuni ekanini hamda rahbarlik mas'uliyatini his etishi va bunga amal qilib yashashi;
- 4) Ayol kishining oila ichki holatlariga mas'ulligi;
- 5) Ota-ona farzandlarining rioyasini qilib, ularga adolatli bo'lishlari;
- 6) Farzandlar ota-onalarga yaxshilik qilishlari.

Ana shu shartlarga riyaoq qilinsa, oilada sog'lom muhit vujudga kelib, tarbiya topayotgan farzandlar odob-axloqqa, el-yurtga xizmat qiladigan insonlar bo'lib voyaga yetadilar.

XI asrning 82-83 – yillarida G'arbiy Eron podshohining nabirasi Kaykovus ibn Iskandar o'g'li Gilonshohga bag'ishlab yozgan “Qobusnoma” asari didaktik xarakterga ega bo'lib, unda yoshlarni oilaga tayyorlash bog'liq jihatlarga ham yetarli e'tibor berilgan. Asarda o'g'il bola uchun alohida, qiz bola uchun alohida tarbiyaviy talablarni qo'yadi. Jumladan: “Bas, farzandingga har na o'rgata olsang o'rgatgil, uning foydasi senga ham yetishur. Ammo, farzanding balog'atga yetgan bo'lsa ko'rgil, uning oila boshlig'i bo'lmoqda, xotin olmoq va ro'zg'or ishlariga mashg'ul bo'lmoqqa salohiyati bo'lsa, sen unga xotin olib bergil, toki shu bilan sen uning bu haqqini bajargan bo'lg'aysan. Lekin agar o'g'lingni uylantirmoq va qizingni erga bermoq tilasang, zinhor o'z qarindoshlaring birla berishib-olishmagil. Begonadan xotin olg'il, nedinkim, o'z qarindoshlaringdan olmasang ham ular sening bilan go'sht, qondek yaqinroqdir. Boshqa qabiladan xotin olg'il. Bu bilan bir qabilani ikki qabila qilishi bo'lg'aysan, begonani o'zinggga qarindosh qilg'aysan, yoki bir quvvating ikki bo'lg'ay, ikki tarafdin madading va ko'maging ko'paygan...

Agar qizing bo'lsa, uni mastura doyalarga topshirgil, toki yaxshi parvarish qilinglar va kattaroq bo'lg'ondan so'ng muallimga topshirgil. Balog'atga yetgandan so'ng harakat qilib, erga berg'il, unga shafqat va marhamat kurg'izgil, nedirkim, qiz otaning asiri bo'lur. O'g'il otasiz bo'lsa ham bir ish talabiga bora olur va o'zin maishatlig' tutar. Qiz har na boring bo'lsa, avval burun qizga bergil va uning sababin tuzatgil. Tezroq uni bir kishining bo'yin band etgil, toki uning

g'amidan qutilg'aysan. Agar qizing erga tegmagan bo'lsa, uylanmagan yigitga topshirg'il, toki unga ko'ngil bog'lasin va ul bunga ko'ngil bog'lasin ("Qobusnoma" - 108 bet).

Kuyov tanlaganda ham chiroyli, sog'lom, shirin so'z bo'lishiga e'tibor bergil, qizingni hech qachon qul kabi sotmagil. Qiz bilan yigit bir-birlariga har tomonlama mos bo'lmaklari kerak, shunda har ikkalasi chiroyli va mustahkam oila quradi. Bunday oilada tug'ilgan farzand sog'lom, baquvvat va chiroyli bo'ladi.

Kaykovus farzandiga qarata poklik haqida o'git berib, "Tan va libosingni pok tutgil va hozirjavob bo'lg'il" deya uqtiradi. Poklik salomatlik negizidir.

Imom G'azzoliy kuyov va kelin tanlashda quyidagilarga amal qilish lozimligini aytib ketgan:

-uylanishda erkak to'rt jihatdan ayoldan afzal bo'lishida foyda bor:

1. Erkakning yoshi ayolning yoshidan katta bo'lishi;
2. Erkakning bo'yi ayolning bo'yidan baland bo'lishi;
3. Er-xotinidan badavlatroq bo'lishi kerak;
4. Erning mavqeyi ayolnikidan balandroq bo'lishi kerak;

Xotin ham er dan to'rt narsada afzal bo'lishi kerak:

1. Go'zallikda ayol erkakdan ustun bo'lishi;
2. Nazokat va zarofatda ayol erkakdan nozikroq va madaniyatliroq bo'lishi;
3. Ayolning fe'li erkakning fe'lidan yumshoqroq bo'lishi;
4. Ayol erdan ko'ra sabbrliroq bo'lishi;

Yosh qiz qari kishi bilan, qari kishi yosh qiz bilan turmush qurmasligi kerak. Ota-onalar farzandlarining juft tanlashlari ustida zulm qilmasliklari lozim. Uylanajak juftlar bir-birini ko'rib, qaror qilishlari kerak¹.

Abu Rayhon Beruniy o'zining oila pedagogikasiga oid ishlarini bevosita xalq pedagogikasi bilan bog'langan. Jumladan, uning hikmatlarida "So'z bilan aytganda o'quvchiga qamchi va qiliq lozim emas", "Omnia odat qilgan narsalarga xiloflik qilma", "Yaxshi yo'ldan yurish yaxshilik odatidir", "Kichkina narsani

---

¹ Imom G'azzoliy. Ey farzand. -T.: "Movarounnahr", 2005, 106 6.

ondek hisoblama, chunki kichkina narsaning ham foydali o'zni bor" va boshqalar. Beruniy "Hindiston" asarida ayrim afsona va hikoyalar keltirib, sevgi, muhabbat, oila, bola tarbiyasi sohasida tizimli g'oya yaratadi. Buyuk mutafakkir "Hindiston" asarida "Hech bir xalq oila, nikoh munosabatlaridan xoli emas", deb yozadi va unda oila va nikoh o'ziga xos ijtimoiy hodisa ham ekanligini isbotlashga uringan. "Nikoh xususida har bir xalqning (elatning) o'ziga xos rasm va odati bor. Jumladan, bolalarni yoshlik vaqtida uylantirish odati bor bo'lib, o'g'il otasi bilan qizning otasi o'zaro nikoh to'xtamini bajo keltiradilar. Ota-onalar tarafidan braxmanlarga va xalqqa sadaqa berilib, xursandchilik tantanalari o'tkaziladi va o'g'il-qizlar o'rtasida mahr tayin qilinmaydi, (ammo yigit taraf) xotin o'z ximmatiga loyiq ko'rmana va naqd hadyalar beradi. Lekin bergan narsalarni keyin qaytib olish joiz emasdir. Ammo xotin o'z roziligi bilan qaytarib berishi mumkin. Er va xotin o'rtasini o'limdan boshqa hech narsa ajrata olmaydi, hindlarda taloq qilish ham yo'q. Agar xotinning eri o'lsa, uning ikkinchi erga tegishi mumkin emas. Hindlarning nikoh qonunlarida begonaga uylanish qarindoshlardan ortiqroqdir. Bolalar esa otasining tabaqasiga mansub bo'lmay, balki onasining tabaqasiga mansub bo'ladi"¹.

Beruniyning ta'kidlashicha, oiladagi totuvlik, o'zaro ishonch, xushmuomalilik, muhabbat oila kamolotining asosidir. U yozadi "Dur gavhar o'z chig'anog'i ichida yaxshi saqlanadi, ona o'z farzandlarini har xil yomonliklardan avaylab asrashi kabi". Bu o'xshatmada, mutafakkir mehribon onasining oiladagi roli, bola tarbiyasida birinchi yoki tabiiy tarbiyachi, murabbiyligini tan oladi. "Dur o'z chig'anog'i ichida ham ko'rinadi. Bolalarning chiroyliligi, yuz ko'rinishi ona qornida shakllanib, rivoj topadi".

Beruniyning fikricha, bola sog'lom holda tug'ilishi uchun onani e'zozlash, unga g'amxo'rlik qilish, og'ir mehnatdan asrash, yaxshi ovqatlantirish lozim.

---

¹ Musurmonova O va b. Ma'naviy barkamol shaxsni shakllantirish – jamiyat taraqqiyotining asosi. – T.: "Fan va texnologiya", 2012, 80-81 b

Mutafakkir oila qurish oson ish emas. Bo'lajak er va xotin bir-birlariga moyil bo'lishlari, ularda o'zaro rozilik paydo bo'lgandan so'nggina turmush qurishlari lozim, degan fikrda edi. Bunda eng avvalo, vafodorlik va muhabbat, o'z idrok va ehtiroslarga ega bo'lishi kerak.

Abu Ali ibn Sino "Tadbir al-manozil" kitobida xotinlarning yaxshi xulqli, odobli bo'lishi haqida gapirgan va ularga qator talablar qo'yadi, ya'ni, xotin kishi bilimli, aqlli, farosatli, uyatchan, sharm-hayoli, tabiatan jasur, o'z erini qattiq sevishi, bola tug'ishi va tarbiyalash haqida o'ylashi, ezma, injiq bo'lmasligi, o'z eriga bo'ysunishi, hech qachon o'z sha'niga dog' tushirmasligi, er bilan ehtiyotkor, hurmatni o'rniga qo'yib muomala qilishi, u o'z vazifasini va burchini yaxshi bilimi, tejamkor bo'lishi, o'zining xarakteri va yaxshi tomonlari bilan erining shaxsiy kamchiliklarini yo'qota oladigan bo'lishi zarur degan g'oyani ilgari suradi.

Olim er-xotinning bir-biriga munosabatlari sevishga, vafoga, pokiza va halollikka asoslangan bo'lsa, oila xo'jaligini to'g'ri va tejamli yurita oladi, oila mustahkam zaminga ega bo'ladi degan xulosaga keladi.

Ibn Sino salbiy xislatli ayollarni, o'sha davrda feodal xonlar saroyiga o'z xoxishi bilan yollangan bevafo ayollarni tarbiyalash maqsadida "Salomon va Ibsol" qissasini yozadi. Qissada egrilik to'g'rilik ustidan hech qachon g'olib chiqqa olmasligi, ayniqsa, bunday holat oilaviy munosabatlar maqsadsizligi ishonchli fikrlar bilan ifodalangan. Ibsol obrazi orqali sof vijdonli, irodali, katta aql egasi, foyda keltiruvchi, boshqalarga yordamini ayamaydigan, keng qalbli, sevgilisiga vafoli insonlar targ'ib qilinadi. Bundan tashqari yangi obraz orqali esa insoniy hirsga emas, hayvoniy hirsga ruju qo'ygan ijobiy fazilatlardan mahrum bo'lgan, makkor, hiylakor, badxulq, o'z oilasiga vafosiz xotinlar qoralanadi. Bu qissa o'rta asr adabiyotidagi sog'lom oila munosabatlarning yuksak namunasi, uning tarbiyaviy ahamiyati bugungi kunda ham yo'qolmagan. Asarda eng dono vujud insondir, shuning uchun ham inson aql-idrok bilan yashashi, hamisha haqiqat, adolat uchun kurashishi kerak degan fikr keng o'rin egallagan.

Ibn Sino muhabbati barcha dunyoviy narsalardan yuqori qo'yadi, sevgi muhabbat asosida qurilgan oilani mustahkam deb biladi. Olimning fikricha bolani tarbiyalash oilani, homilador ayolni e'zozlashdan boshlanadi, go'dakligidan boshlab, muloyim, mo'tadil ruh, sog' tan, sog'lom fikr, xulq-odob, shirin til bilan tarbiyalash zarur. Mutafakkir oila qurish va uni mustahkamlash uchun ma'lum darajada moddiy ne'matlarga ega bo'lish kerak. Bu moddiy ne'matlar esa oila quruvchilarning, oila a'zolarining halol mehnati bilan topilgan bo'lishi shart.

Yusuf Xos Hojib o'zining "Qutadg'u bilig" asarida oila masalasiga ham e'tibor berib, qanday xotin olish xususida gap ketganda ham asosiy e'tibor uning tozaligi, ozodaligi va pokizaligiga qaratiladi, deb ta'kidlaydi. Xotin tanlashda ayol andishali, pokiza, xulqi chiroyli bo'lmog'i darkor. Tanlangan xotin "Andishali, pokiza bo'lsa (unday kishi) asl bo'ladi"¹.

Sohibqiron Amir Temur bobomiz ham sog'lom oila va farzand tarbiyasi masalasiga davlat ahamiyatiga molik ish deb qaragan. Amir Temur bobomizning "O'g'illarim, nabiralarim va yaqinlarimni uylantirmoq tashvishida kelin izlamoqqa e'tibor berdim. Bu ishni davlat yumushlari bilan teng ko'rdim. Kelin bo'lmishning nasl-nasabini, yetti pushtini surishtirdim. Xos odamlar orqali sog'liq-salomatligini, jismoniy kamolotini aniqladim. Kelin bo'lmish nasl-nasabi, odob-axloqi sog'lom va baquvvatligi bilan barcha qusurlardan xoli bo'lsagina el-yurtga katta to'y tamosho berib, kelin tushirdim"², - degan fikrlari asrlar osha farzandlarni uylantiruvchi ota-onalar uchun hayotiy qonuniyatga aylanib qolgan.

Sohibqironning "O'g'illarim, nevaralarim va yaqinlarimga biron tomchi sharob ichib xotinlariga yaqinlashishni man etdim. Zero, sharobning ta'sirida bunyodga kelgan farzand nasl-nasabining buzilishiga ta'sir etgay, degan pokiza yo'lni tutdim", - degan g'oyasi nafaqat u yashagan davrda, balki bugungi kunda ham tibbiyot fanining sog'lom talablaridan biridir. Ushbu fikrlarga sohibqiron bobomizning o'zi amal qilgan, so'ngra farzandlari, davlatning har bir fuqarosidan

---

¹ Musurmonova O va b. Ma'naviy barkamol shaxsni shakllantirish – jamiyat taraqqiyotining asosi. – T.: "Fan va texnologiya", 2012, 124-130 bet.

² Amir Temur o'gitlari. Tuzuvchilar: B.Ahmedov, A.Aminov. –T.: Navro'z, 1992, 64 bet.

talab qilgan. Bu haqda u shunday deydi: “Davlatlarning tanazzulga uchrash sabablarini surishtirdim va davlatu saltanat (oila) zavoliga sabab bo’luvchi ishlardan saqlandim. Naslni buzuvchi ocharchilik va vabo kasalini keltiruvchi zulm va buzuqlikdan saqlanishni o’zimga lozim bildim”.

Xotin – qizlarga bo’lgan hurmati, ularni ona, qiz, zaifa sifatida e’zozlash, har qanday xavf-xatardan himoya qilish sog’lom farzandlarni dunyoga kelishi uchun zamin hisoblangan.

Tarixchi olim ibn Arabshoh “Amir Temur tarixi” kitobida Amir Temurning hayoti haqidagi ma’lumotlarda uning yolg’on-yashiqning dushmani bo’lganligi, hazil uning ko’ngliga yoqmasligi, talon-tarojlik, qotillik, xotin-qizlarning nomusiga tegish, zo’rlash haqida hech qachon gapirishga yo’l qo’ymasligini yozib qoldirgan.

Tatar pedagog olimi Rizouddin ibn Faxruddin “Ilmi axloq” kiritilgan va qayta nashr etilgan “Nasiyhat” kitobi yosh bolalar, qizlar, o’smirlar, er-xotin, uylanmoq, uy tutmoq kabi qoidalardan har tomonlama hayotiy bilim beradi.

Olimat ul-Banot “Muosharat odobi” kitobida “Er bilan xotun orasida bo’lgan turmushda kelishuv bo’lmasa, har ikkinchi uchun ham so’ngsiz hasrat, zo’r mashaqqat bo’ladi. ... xonadon a’zolari orasida bir-biriga dushmanlik paydo bo’ladi, bolalarning tinchligi yo’qoladi, bundan ko’p noxush ishlar kelib chiqadi”.

Taniqli adiba Tursunoy Sodiqovaning “Jannatim onam”, “Muhabbat nima”, “O’g’lim, qizim senga aytaman”, “Umr bittadir”, “Quyoshlarim oylarim”, “Baxt qayerda”, “Men kimni sevdim”, “Sabab va natija” deb nomlangan kitoblarida oila, oila ma’naviyati, yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash, qaynona-kelin munosabatlari kabi masalalarga bag’ishlangan. Jumladan, muallifning “Sabab va oqibat” kitobida “Turmush faqat juftingdan iborat emas” faslida quyidagi satrlarni keltirish mumkun:

Savol: Yaqinda turmushga chiqdim. Turmush o’rtog’im bilan munosabatim yaxshi. Ammo bu xonadonga ko’nika olmayapman, nima qilay?

Javob: Sen turmushga tayyor bo'lmay turib, oila qurgansan. Bu jarayon sen o'ylaganday rohat-farog'atli emas. Agar hozirgi daqiqadan boshlab, uydagilaringga yoqishga harakat boshlamasang, hayoting izdan chiqadi. qay kuyga tushsang tush, qo'lingni mehnatdan olib qochma, tilingni esa yaxshi gapdan. Podshoning qizi bo'lsang ham egil, atrofingdagilaring rizoligini ol. Jufting seni, sen juftingni mushkul bo'lib, sevsalaringu, kelin sifatida oiladalariga yoqolmasang, esingda qolsin, bu turmushdan senga rohat buyurmaydi. Ko'p o'tmay eringning yaxshiligi ham totimay qoladi¹, degan edi.

Rahima Shomansurovaning "Kelinnoma" kitobida o'zbek ayollariga xos bo'lgan zukkolik, dilbarlik, fadoiylik, mehr va vafo ulashish, yaxshilik izlash, hayotsevarlik kabi fazilatlarining shakllanishida eng mas'uliyatli va "qaltis" davr hisoblangan kelinlik davrining qusurlari ochib berilgan. Masalan, "Oila haqida suhbatlar" haqidagi materiallaridan parcha keltiramiz:

Talaba qiz: - Dugonam erga tegib, bir bolalik bo'lgach, ajrashib ketdi. To'yiga shunday shoshgan ediki. Sovchilar kelib qo'ymayapti, men esa qo'rqaman. Nega erga tegish oson etigini tortish qiyin deyishadi?

Sudya: Ajralishaman deb ariza bergan aksariyat ayollarni ko'proq oilani saqlab qolish muammosi emas, qaynonasi qilgan sarpo unda qolarmi yoki yo'qmi degan muammo qiziqtiradi. Ular oila qurayotganlarida oila oldidagi burchlari haqida mutlaqo o'ylamaydiganga o'xshaydilar. Kamdan-kam qiz oila rejasi bilan tanish.. Nikoh kontrakti ham ularga begona .

Muallima: O'rta maktabdanoq maxsus darslarda oila haqida ko'p gapiriladi. Lekin ta'siri juda kam. Negadir qizlarimiz oila qurishga nikoh o'qitayotganlarida o'z og'izlari bilan roziliklarini bildiradilar-u, tasavvurida esa to'ydan narisini ko'rolmaydilar. Ko'pchilik qizlar oila qurishni o'zlarining zeb-ziynatlari, yangi kiyim-sarpolarining ko'payishi deb tushunadilar. Oila qurish ikki tomon zimmasiga juda katta vazifa, burch yuklashini tushunib yetmaydilar. To'ydan

---

¹ Sodiqova Tursunoy. Sabab va natija. Esselar. –T.: Davr PRESS NMU, 2014, 108 bet.

so'ng ana shu burch va vazifalar birinchi o'ringa chiqa boshlashi bilan oila ham qumga qurilgan imoratdek sochilib ketayapti.

Ona: Oila ikki kishining payvandidir. Lekin baribir og'irlik ayolda. Qizlarining onasi turmushda shu qadar qiyinchiliklarning tabiiyligini tushuntirishlari kerak. Ichga yutgan yuzaga chiqadi axir bir kun¹ ...

Demak, talaba-yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash masalasida o'rganilgan tarixiy, ilmiy, adabiy manbalar shuni ko'rsatadiki, kelajakda oilalarning mustahkamligini ta'minlash uchun quyidagi vazifalarni amalga oshirish lozim:

❖ Balog'at ostonasida turgan yigit va qizlar o'rtasida munosabatlarni to'g'ri shakllantirish;

❖ Yigit-qizlarda o'zaro hurmat, beg'araz do'stlik, samimiy hamkorlik tuyg'ularini shakllantirish;

❖ Talaba-yoshlarni jismonan baquvvat, sog'lom, madaniyatli qilib tarbiyalash, tinch-totuv oila qurishga tayyorlash;

❖ Talaba-yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashda asrlar sinovidan o'tgan xalq pedagogikasining yutuqlaridan oqilona foydalanish;

❖ Oilada farzandlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash masalalariga e'tiborni kuchaytirish;

❖ Yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashda ota-onalarning mas'uliyatini oshirish;

❖ Bu borada pedagogika-psixologiya, oilashunoslik fanining yutuqlaridan oqilona foydalanish maqsadga muvofiq bo'ladi.

---

¹ Kelinnoma. Shomansurova R. –T.: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti. 2012, 46-47 bet.

II BOB. TALABA-YOSHLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASHNING IJTIMOIIY PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

2.1. Talabalik davrining o`ziga xos xususiyatlari

Talaba deganda moddiy va ma'naviy ishlab chiqarishda ijtimoiy hayotga va mutaxassislikka oid rollarni muayyan qoida va maxsus dastur asosida bajarishga tayyorlanayotgan ijtimoiy guruh tushuniladi. Talabalik davri o'spirinlikning ikkinchi bosqichidan iborat bo'lib, 17–22 (25) yoshni o'z ichiga oladi va o'zining qator betakror xususiyatlari va qarama-qarshiliklari bilan xarakterlanadi. SHu boisdan o'spirinlik davri shaxsning ijtimoiy hamda kasbiy mavqeini anglashidan boshlanadi. Mazkur pallada o'spirin o'ziga xos ruhiy inqiroz yoki tanglikni boshidan kechiradi, jumladan, kattalarning har xil ko'rinishdagi (unga yoqish yoki yoqmasligidan qat'i nazar) rollarini tez sur'atlar bilan bajarib ko'rishga intiladi, turmush tarzining yangi jihatlariga ko'nika boshlaydi. Katta odamlarning turmush tarziga o'tish jarayoni shaxsning kamol topish xususiyatlariga bog'liq ichki qarama-qarshiliklarni keltirib chiqaradi.

Talabalarga mustaqil bilim olish, o'z faoliyatini o'zi tashkil qilish, o'zini o'zi boshqarish, yangi g'oyalarni ishlab chiqish va hokazolarni o'rgatishdir. Bu vazifalarni amalga oshirishning asosiy omili – monologik ma'ruzadan dialogik (talaba va o'qituvchining muloqotiga asoslangan) ma'ruzaga o'tishdir.

Psixologlardan B.G.Ananev, N.V.Kuzmina, N.F.Talizina, V.YA.Lyaudis, I.S.Kon, V.T.Lisovskiy, A. A.Bodalev, A.V.Petrovskiy, M.G.Davletshin, I.I.Ilyasov, A.V.Dmitriyeva, 3.F.Esareva, A.A.Verbitskiy, V.A.Tokareva, E.G'.G'oziyev va boshqalarning tadqiqotlariga ko'ra, oliy o'quv yurtlarida ta'lim olish talabalar uchun juda og'ir kechadi, chunki bu davrda shaxsning murakkab fazilatlari, xislatlari, sifatlari takomillashish bosqichida bo'ladi. Mazkur yosh davridagi ijtimoiy-psixologik o'sishning xususiyatlaridan biri o'qish faoliyatining ongli motivlari kuchayishidir. Talabalarda axloqiy jarayonlarning o'sishi sust

amalga oshsa-da, lekin xulqning eng muhim sifatlari – mustaqillik, tashabbuskorlik, topqirlik, farosatlilik va hokazolar takomillashib boradi. SHuningdek, ularda ijtimoiy holatlarga, voqelikka, axloqiy qoidalarga qiziqish, ularni anglashga intilish tobora kuchayadi.

Yuqorida aytilgan ichki va tashqi vositalar, omillar ta'siri oqibatida uning ruhiy dunyosida umidsizlik, ruhiy parokandalik kayfiyati, ya'ni istiqbolga ishonchsizlik, ikkilanish, hadiksirash kabi salbiy his-tuyg'ular namoyon bo'ladi. Bizningcha, oliy maktabda tarbiya (ijtimoiy tarbiya) ishlarini rejalashtirishda, ta'lim jarayonida talabaga o'ziga xos munosabatda bo'lish mazkur davrning muhim shartlaridan biridir.

B.G.Ananev rahbarligida o'tkazilgan ilmiy-tadqiqot ishlaridan ma'lum bo'lishicha, talabalar kamol topishining jinsiy va neyrodinamik xususiyatlari ularning aqliy imkoniyatlarini to'la ishga solish va sermahsul o'quv faoliyatini tashkil qilish uchun muhim imkoniyat, shart-sharoit yaratadi.

YU.A.Samarinning ta'kidlashicha, yoshlarning kamol topishida har xil ijtimoiy-psixologik xususiyatli o'ziga xos qarama-qarshiliklar, ichki ziddiyatlar mavjud bo'ladi. Ularning moddiy jihatdan ota-onaga, oliy o'quv yurti ma'muriyatiga bog'liqligi iqtisodiy ziddiyatni keltirib chiqaradi. Bu hol talabalarning xohishlari bilan mavjud imkoniyatning nomutanosibliigi tufayli yuzaga keladi.

Odatda talabalar II va III kurslarda oliy o'quv yurti va mutaxassislikni to'g'ri tanlagani haqida yana jiddiy o'yaydilar.

Mazkur yosh davrida o'zini boshqarishning tarkibiy qismlari, ijodiy tafakkur, muayyan hayotiy tajriba, o'zlashtirilgan bilimlarni tartibga solish asosida his-tuyg'ular, qarashlar, axloqiy qadriyatlar, o'zligini anglash va barqaror e'tiqod shakllanadi. Talaba hukm na xulosa chiqargach, o'z xatti-harakatida qat'iy turib ularni himoya qiladi, u hayotning turli sohalari bo'yicha har xil darajadagi ko'nikma va malakalarga, nazariy bilimlar, ijtimoiy-psixologik tushunchalarni amaliy faoliyatga tatbiq etish imkoniyatiga ega bo'ladi.

B.G.Ananev rahbarligidagi tadqiqotchilar jamoasining fikricha, 18–20 yosh pallasida fiziologik imkoniyatlar yuksak darajada rivojlanadi. Organizmning tashqi ta'sirga javobi, qon bosimining optimal darajasi ortadi, qon kislorod bilan to'yinadi va hokazo. Insonda uquvlilikning qulay imkoniyati vujudga keladi. Uquv – insonning axborotlarni qabul qilish, eslab qolish va xotirada saqlash qobiliyatini bildiradi. Keyinchalik insonda psixik funksiyalarning dinamikasi, uquvlilik imkoniyatlari sira pasaymaydi. Odamning yetuklik davri quyidagi qonuniyatlar bilan farqlanadi: 1) turli funksiyalarning rivojlanishi bir tekis va bir vaqtda amalga oshmaydi (bir bosqichda xotira, boshqa bir bosqichda esa tafakkur), jadal sur'at bilan o'sadi; 2) yoshga qarab turli funksiyalar o'zaro bog'liq, muvofiqlashgan xususiyat kasb eta boshlaydi; 3) yetuk inson aqlining funksional o'sish darajasi yosh evolyutsiyasining har xil bosqichida yetarli darajada yuqori bo'ladi; 4) mazkur funksiyalar dinamikasida hech kanday keskin pasayish bo'lmaydi; 5) yetuklik davrida uquvlilik kamaymaydi.

Yuqorida aytilganlardan qat'i nazar, yigit va qizlarni oliy o'quv yurtiga qabul qilish ularda o'z-kuchlari, qobiliyatlari, aql-zakovatlari, ichki imkoniyatlari va irodalariga qat'iy ishonch tug'diradi, ana shu ishonch o'z navbatida to'laqonli hayot va faoliyatni uyushtirishga umid his-tuyg'usini vujudga keltiradi.

2.2. Talaba yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashda halq merosi namunalaridan foydalanish

Xalq merosi manbanari bir-biri bilan uyg'un aloqada bo'lgan hamda xalqimizning o'z ijtimoiy-tarixiy taraqqiyoti davomida avloddan avlodga o'tib, sayqal topib kelgan kator tarbiya soxanarini o'z ichiga olatsi. Ular sirasiga O'zbek xalq og'zaki ijodi, xalq uyinlari va o'yinchoqlar, milliy urf-odatlar, an'analar, marosimlar diniy ma'lumotlar, xalq amaliy san'ati va hunarmandchilik, milliy musiqa, tasviriy san'at, raqs san'ati, xalq tabobati kabilar kiradi.

Yuqorida sanab o'tilgan meroslar qizlar tarbiyasida. ma'lum ma'noda ularni oilaviy hayotga tayyorlashda muhim usullar ham hisoblanadi. Biz ularning

ba'zilar haqida fikr yuritamiz. Umuminsoniy qadriyatlar barcha millatlar manfaatiga mos keladigan ma'naviy xazinadan iborat bo'lib, milliy qadriyatlar bilan yagona tarbiyaviy asosga ega. Qadriyatning bolalarga bo'lgan ta'siri kattalarga bo'lgan ta'sirdan ancha ustun turadi, chunki kattalarning dunyoqarashi va e'tiqodlari, odatlari qaror topgan bo'lsa, bolalarda ularning poydevori endigina qo'yilayotgan bo'ladi.

Ma'naviy qadriyatlar turli shakllarda namayon bo'ladiki, bular turli xarakterdagi madaniy-ma'rifiy yodgorliklar, mussasalar tarixiy obidalar, maqbaralar, sardoba, masjid, Madrasa, xonaqoh va boshqa badiiy-estetik narsa va xodisalar xalq san'ati, musiqa, lisoniy va yozma manbanar, milliy bayram an'anari, to'y, motam marosimlari bilan bog'liq bo'lgan urf-odatlar, kiyinish madaniyati bilan bog'liq turli bezaklar va b. jismoniy chiniktiruvchi uyinlar chavgon, ko'pkori, to'ptosh, shatranj, nard va b. millat, xalq tafakkuri tarzini belgilovchi mehnat qadriyatlari, hunarmandchilik sana'ti (kulolchilik, misgarlik, me'morchilik, zargarlik, duradgorlik, to'qimachilik, o'ymakorlik, sangtaroshlik, ganchkorlik, dehqonchilik, chorvachilik, bog'dorchilik va b. inson maishiy turmushini ifodalovchi qadriyatlar (taomlar, sharqona uylar, hayvonot olami va b.); insonparvarlik, mehnatsevarlik, mehr oqibat, muruvvat, ota-onaga muhabbat, himmat kabi ma'naviy-ruxiy qadriyatlar hamda adolat, tinchliksevarlik, tenglik, do'stlik, o'z-o'zini anglash, erkinlik kabi ijtimoiy-siyosiy mazmundagi qadriyatlardai iborat bo'ladi. Biz bu kabi tarbiya sirlarini dostonlar misolida ham ko'rishimiz mumkin.

O'zbek dostonlari asosida qizlarni oilaviy xayotga tayyorlashda ularda ifodanangan ma'naviy axloqiy qadriyatlarni quyidagicha turkumlashtirish mumkin:

1. Oilaviy qadriyatlar
2. Madaniy-ma'rifiy qadriyatlar
3. Badiiy va estetik qadriyatlar
4. Jismonan chiniktiruvchi qadriyatlar

5.Mehnat qadriyatlari

6.Maishiy turmushga oid qadriyatlar

7.Ma'naviy -ruxiy qadriyatlar

8.Ijtimoiy -siyosiy qadriyatlar

Oilaviy qadriyatlar qizlarni oilaga tayyorlashda eng muhim xisoblanadi. Masanan, dostonlarda sevgi, vafodorlik, oila va farzand mehri, urug' birligi, Vatan yo`lida ko'rsatilgan mardlik jasurlik, *vatanparvarlik*, *xalqlar birodarligi*, do'stligi dostonlarning asosiy mazmunini tashkil etadi va qaxramonlari timsolida namoyon bo'ladi. Masanan Alpomish dostonida bolaning dunyoga kelishi shunday tasvirlanadi: "Boybo'ri senga xudoyim bir ug'il, bir qiz berdi, egiz emas yolgiz berdi. Bundan borsang, farzandlaringni ko'rsang, xaloyiqlarni yig'sang, tuy-tomosha bersang, to'yda kanandar bo'lib borib, bolanarning otini o'zim qo'yib kelaman.

Boybichanarga shunda to'lg'oq yaqin etdi, kampirlar boybichani aylanib, tulki inlatgan toziday bo'lib, ongnib, o'rtaga olib turibdi. Biylar shul vaqt ovdan qaytdi, bu yoqdan shul vaqt farzandlar er yuziga tushdi. Bir nechanar biylarning oldiga chikib suyunchi oldi"¹.

Dostonlarda *oilada bolaning dunyoga kelishida* katta yoshdagi kampirlarning qatnashuvi ularning bu ishda boy tajribaga ega bo'lgani izohlanishi ta'kidlanadi. Bola dunyoga kelgandan keyin amalga oshiriladigan urf-odatlar ham uchraydiki (masalan, go'dakka *ism qo'yish*, elga dasturxon yozib to'y qilish), ular hozir ham davom etib kelmoqda.

Qadimgi o'zbek xaqining manbanarida yoshlarni oila qurishdagi to'y marosimi bilan bog'liq rasm-rusumlari, ayniqsa yaqqol tasvirlanadi. Masanan. Allomish dostonida Xakimbek bilan nikoh o'qilgandai so'ng bajarilgan kuyov navkarlar ziyofati, undan so'ng "*kampir o'ldi*", "*it irilladi*", "*soch siypatar*", "*qo'l ushlatar*" kabi rasm-rusumlar hozirgi davrda ham Surxondaryo, Qashqadaryo, Samarqand, Buxoro viloyatlarida turli ko'rinishlarda davom etib kelmokda. Bunday rasm-rusmlar ikki yoshni kelgusida mustahkam oila qurishiga

zamin bo'ladigan bir imtixon darajasida ado etilgan.

Yoshlar qadimdan o'zining topqirligi, *jasurligi*, botirligini el oldida namoyish etib, sinovdan o'tgan. Xakimbek Alpomish ham o'z aql-zakovvati kuch-qudratini el oldida namoyish etib, to'qson alpning eng zo'ri Ko'kaldoshni mag'lub etadi va o'z yori vasliga erishadi. Buni biz quyidagi misolda ham ko'ramiz:

Qorajon aytdi: O'zbekning qiziga uchrab kelayotibman, O'zbekning qizini aytgan so'zi shul bo'ldi: "Poyga qilaman, otini o'zdirganga tegaman, yoy tortishsa, yoyi sinmay kolganga tegaman, kurashda alplarning birini yikkanga tegaman, ming kadamdan tanga pulni urgan qaragay merganga tegaman" - dedi"-

Shy bilan birga dostonlarda *qizlarning ham jismonan bakuvvat*, jasoratli, mard bo'lib tarbiyalangani Barchin obrazida ko'rsatiladi: "Barchin ibo kilib, teskari karab turib edi. Ko'kaman alp barchinning burimidan upshab, poygaga karab torta boshladi. Barchin o'zini ungarib, kulini o'zatda, bir kuli Kukamanning yokasiga etdi, bir kuli bilan belbogidan tugdi. "Yo, pirim", - deb ko'tarib, cholkaraman kilib erga qo'ydi. Og'zi burnidan dirak-dirak qon keta berdi"¹.

Bobolarimizning maishiy turmushga oid har xil taomlari turlari, uni tayyorlash sirlari keltiriladiki, bu qizlardan ularni o'zlashtirish bilan birga, sifati, inson salomatligi uchun qay darajada foydali ekanligi va uni qadimiy meros sifatida o'zlashtirish zarurligini talab etadi. Sharq xalqini go'zal *dasturxonini* dunyo xalqi biladi. Bizning xalqimiz o'zining mexmon do'stligi, mexmon kutishdagi o'ziga xos odatlari va Har xil shirin taomlari bilan mashhurdir. *Dasturxon odobi*, taom emak, ovqatlanish qoida-qonunlari ham xalqimizda azaldan mavjud. Dasturxon yozilganda nonni, taomni, barcha egukliklarni iste'mol qilishni birinchi bo'lib bobo, buvi, amma-xola, yoki boshka biron yoshi ulug' va xurmatli kishi boshlab beradi. Bungacha, albatta, qo'llar yuvilgan, sochiqlarga artilgan, toza-ozoda bo'lishi shart. Ta'om iste'mol qilib bo'lingach, oilaboshi, albatta fotixaga qo'l ochadi. Taom emakning yakuni bo'lgan bu odatda

eyilgan taomni ekan- tikkan, etkazgan, yegan-ichgan kishilar olqishlanadi, etkazganga shukuronanar aytiladi.

Mexmon kutish, emoq-ichmoq odobi qizlarni axloqiy tarbiyasida muhim o'ringa ega. O'zbek qizlarini o'spirinlik davridan boshlab xunar o'rganishga, ro'zgor tutishga onanar va opanar tomonidan o'rgatib borilgan. Ular kelin bo'lishga, o'z sepini o'zi tayyorlab borishga o'rgatilgan. Masanan, azaldan davom etib kelayotgan, nozik va nafis san'atkorlikni tanab qiladigan mashg'ulotlardan biri kashta tikishdir. O'zbek so'zananarining davrug'i olamga ketgan. Bu so'zananar mohirlik bilan tikilishi emas, ranglarni tanlash, gullarni o'z o'rniga qo'yish kabi murakkab tikish va sermashaqqat ish mas'uli san'at turi hisoblanadi. *Do'ppi*, yaktakning elkasiga, jelakning engiga, joynomozga, kelin kuylakning yoqasiga, engiga, kuyov belbog'iga, dastro'moliga va shu kabi turli xil narsanarga gullar chizilib, kashta tikilgan. Bu ishlarni yaqin dugonalar, tengqurlar birga amalga oshirishgan.

Shuningdek, qadimda udum bo'lgan o'tov tikish, bu ishda qarindosh ayollar guruxi, ya'ni egachi-singillar bir-birlariga *o'tov* va uning bezak qismlarini tayyorlash va tikishda ham yordamlashishgan. O'tov nafaqat qozoq millatida, qadimda chorvador O'zbeklarda ham udum bo'lgan. Bahor kelishi bilan chorvadorlar yaylovga ko'chib, o'tov-*qorauiy* tikishgan. Kelin kuyovlarga atab yangi o'tovlar tikilib, kelin tushirilgan. Bu ishda ham qizlar o'z maxoratlarini ko'rsatishgan. Uni bezash, ichiga kigiz, namat to'kib, to'shash kabilarni tajribali ayollar bilan birga chaqqon, ko'li kelishib qolgan qizlar bajarishgan.

Qizlar uchun eng maroqli hunar bu *gilam* to'qishlik. Qadimda xonadonlarda bu ish xashar yuli bilan tashkil etilgan. Hasharli gilam to'qish va tikish jarayoni har doim tashkil etilgan. Odatda kayvoni, tajribali va hunarmand ayollar bu ishga bosh-qosh bo'lishgan. O'spirin qizlar dastlab, *kanava ip* tayyorlash, to'qish jarayonini tashkil etishdagi engil ishlarga jalb etilib, ularni asta-sekinlik bilan ko'nikma xosil qildirib borilgan va murakkab jaryonlarni eplagandan keyin mustaqil to'qishga ruxsat berilgan. Mustaqil bo'lgan qiz-

gilamchi, o'z guruxini tashkil etgan.

Qizlar tarbiyasi, uni komillik darajasiga etkazish nafaqat ularni oilaga tayyorlashda balki, bilimli, ilimli bo'lib, jamiyatimiz ravnaqiga o'z hissanarini qo'shishida muhim rol o'ynaydi. Buning uchun qadimda avlodlarimizning inson kamolatiga qo'ygan talablari asosila tarbiyalash haqida ma'lumotlar bizga to'laligicha etib kelmagan bo'lsada biz ularning ma'lum falsafiy tarbiyasidan foydalanamiz.

Qizlarni, umuman bolalarni shakllanib, voyaga etishishida uning atrofini o'rab olgan ijtimoiy muhit alohida rol o'ynaydi, ana shu muhit insonning atrof dunyoni bilishinigina emas, balki uning xulqida yaxshi yoki yomon jihatlarning tarkib topishiga ham ta'sir etishi, shuning uchun ham bolalarni tarbiyalashda ehtiyotkor bo'lish, ularni yomon ijtimoiy muhitdan o'zoqroq saqlash zarur.

Umumiy xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, qizlar tarbiyasida shakllanadigan sifatlarning eng saralari: aqllilik, ya'ni aqlni mustaqil ishlata olish; bilimlilik ko'p bilimga ega bo'lish, rosgo'ylik faqat va faqat rost so'zlash, mehnatsevarlik - mehnat kishi ehtiyojiga aylanganlik holati, sabr-qanoatlilik, saxovatlilik - odamlardan moli tugul, jonini ham ayamaslik; jasurlik, shiddatlilik, halollik, axloqiylik, salomatlilik, vatanparvarlik, vafodorlik, shirinso'zlilik kabi hislatlar ekan. Har bir xalqning sharaflari tarixi ulug' murabbiydir. Ana shu tarix zarvaraqlari avlodlar tarbiyasida muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa avlodlar jasoratida avlodlar ishonchi va qudrati yashaydi. Masalan "To'maris" afsonasidagi To'maris: jasorati, undagi vatanparvarlik xislari muhim tarbiyasi vositasi bo'la oladi. Ayniqsa bugungi kunda qizlar sportini rivojlantirish borasidagi ishlar, uni amalga oshirishda, farzandlarni jalb etishda, Vatanimiz bayrog'ini baland ko'tarish, uni elga tanitishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Yurtboshimiz I.Karimov yoshlarni ma'naviy - axloqiy tarbiyalash maksadida shunday deydi "o'zbek xalqi azaldan o'zining bolajonligi, oilaparvarligi bilan ajralib turadi. Albatta, farzandga mexr kuyish, ularning kornini tuk, ustini but kilish uz yuli bilan, lekin bolalarimizni yoshlik chogidan boshlab milliy tarbiya,

axlok-odob, yuksak ma'naviyat asosida voyaga yetkazish biz uchun doimo dolzarb axdmiyat kasb etib kelgan".¹

Qadim tarixdan o'gil bolalarni oilada mustaqil hayotga tayyorlash masalasiga juda katta e'tibor karatilgan. O'gil bolalar besh yoshga tulganidan boshlab otda yurish, kamondan otish, savodini chiqarish va to'g'ri so'zlikka o'rgatilgan. Erkaklarda eng ko'p kadrlangan sifat jasurlik bo'lgan. Bu talab va ehtiyojlar hozirgi kunda ham o'z qadriyatini yo'qotmagan.

Bugungi kunda o'gil bolalarga xos bo'lgan mardlik, qat'iyatlilik, jismonan kuchlilik, birso'zlilik, mag'rurlik, oriyatlilik, boshqaruvchilik kabi qator sifatlar bir muncha zaiflashganini ko'rish mumkin. Bunday xolatlarni mavjudligi oilada o'spirin yoshdagi o'gil bolalarni mustaqil hayotga tayyorlashda salbiy natijalarning yuzaga kelishiga olib keladi. Bunga asosiy sabab oiladagi tarbiyaviy muxitning bo'shashtanligi, ba'zi oilalarda ota-ona rollarining o'zgarganligi va shu bilan birga oilada milliy an'analar asosida tarbiya jarayonlarining yo'lga qo'yilishi mavjud emasligidir.

O'spirin yoshdagi o'gil bolalarni milliy an'analar asosida mustaqil oilaviy xayotga tayyorlash, asosan bilimli, sog'lom, kuchli, va barkamol shaxs bo'lib voyaga yetishini ta'minlash, bu boradagi mavjud xolatlarni)F^ganish, unn boyitish choralarni izlash, kamchiliklarni bartaraf etishga qaratilgan qator muammolarning yechimi pedagogik zaruriyat sifatida qaralmoqda.

Ushbu muammoni bartaraf etishga qaratilgan eng birinchi vazifa oilada tarbiyaviy ishlarni to'g'ri yo'lga kuyishdir. Soglom oilaviy muxitda tarbiya topgan xar kandy o'spirin tarbiyasi ogir bolalar o'rtasida kuzatiladigan ichkilikbozlik, kashandalik, giyoxvandlikka moyillikning ilk boskichlari, jinoyatchilik, turli okimlar, jnnoiy guruxdar va diniy ekstremizm ta'siriga tushib kolishdan uzini asraydi. SHuning uchun oiladagi soglom muhitni mo'tadil saqlash va tarbiya jarayonini to'g'ri yo'lga qo'yish masalasi avvalo ota-onadan, so'ng oilaning har bir a'zosidan o'ta sergirlikni, ogoch bo'lishni talab etadi. Nafaqat oilada, balki maxalla

---

¹ Каримов И.А. Юксак маънавият - енгилмас куч. - Тошкент: Маънавият, 2008. 55-бет.

kuyda ham, ta'lim muassasalarida ham, xatto tengdoshlari davrasida ham yoshlar ongida bo'shlik paydo bo'lishiga, ularni nazoratsiz qoldirishga, umrlarini maqsadsiz, befoyda o'tkazishlariga yo'l qo'ymaslik lozim.

Buning uchun oilada o'g'il bolalar tarbiyasida, ularni mustaqil hayotga tayyorlab borishda oila an'analari, qadriyatlarini, ota-ona va keksa avlodning mehnatnatsevarlik, insonparvarlik, vatanparvarlik, qaxramonlik va shu kabi qator sifatlaridan samarali foydalangan holda tarbiyani tashkil etish zarur.

Qadimdan avlod-ajdoddarimiz farzandlarini mustaqil hayotga qadam tashlashiga, xususan oilaviy xayotga tayyorlash masalasiga katta e'tibor bilan qaraganlar. Ayniqsa, o'g'il bolalarni chaqaloqligidan boshlab sog'lom, jasur, epchil, chaqqon, botir, mag'rur, or-nomusli qilib tarbiyalashga aloxida e'tibor berganlar. Shunday ekan, biz ham o'g'il bolalarni ajdodlarimiz ugitlaridan urganib ularni mustakil xayotga tayyorlab borishimiz ilozim. Farzand tarbiyasining birinchi boskichi ximoya kuchogiga karab, kelajakdagi mustakil xayotida uzini-uzi boshkara oladigan, uz davrining munosib kishisi bulib yetishini uchun tarbiyachi va murabbiylar, ota-ona va maxalla-kuy ham mas'uldir. O'g'il bolalar g arbiyasida ota mas'uliyati birinchi navbatida turadi. Bola to balogatga yetguncha usha mas'ul himoyasida bo'ladi. Ikkinchidan, farzand xayotida uning kelajagi uchun eng muxim, kelajakdagi kim ulishini belgilaydigan bosqichdir. Chunki bu bosqich farzand uchun ilm, xunar xosil qiladigan, jamiyat uchun biror foyda keltiradigan, jamiyatning bir a'zosi sifatida gavdalanadigan davrdir. Shunday ekan, oilada o'g'il bolalarni milliy an'nalar asosida mustakil xayotga tayyorlashga ota vazifasi katta ahamiyatga ega. Otaning matonati farzandlar uchun, ayniqsa, o'g'il bolalar uchun jasorat sabogidir.

Ma'lumki, bugungi kunda yosh oilalar soni ortib bormoqda. Ko'plab oilalarning qurilishida ota-onalar o'zlarining ijtimoiy burchlarini bajarar ekanlar, farzandlarida mehnatga, uni tashkil chuvchilarga nisbatan mexr-muxabbat, hurmat tuygusini shakllantirish, ularni ijtimoiy-foydali mehnatga tayyorlash, turli kurinishdagi munosabatlarni uyushtirish vaqtida tartib- intizomga amal qilish,

ijtimoiy me'yorlarga ogishmay rioya etish, soglom turmush tarzini yaratish, *uz* shaxsiy xayotlari mazmunini belgilashda maksad, suz va faoliyat birligini ta'minlash borasida xar tomonlama ijobiy ibrat namunasini kursatishda biroz oksayapdilar. Afsuski, natijada o`zbek oilasining milliy qiyofasini belgilaydigan oilalar kurilishi urniga aksincha kamayib bormoqda.

Bizning asosiy maqsadimiz, oilada o`g`il bolalarni kelajak turmushga, mustaqil hayotga tayyorlash, o`z kasblariga olgan bilimni joriy etish ko`nikmasini xosil kilish. Shuningdek, ularda oila tushunchasi xakida chukur bilimpi shakllantirish, oila qurishning qonun-qoidalarini o`rgatish va oilaviy-huquqiy munosabatlar doirasidan kelib chiqadigan muammolarni yechishda olingan bilim bilan hal qila olishni o`rgatish.

Bolaning go`dakligidan tirishqoq, sog`lom, sho`x bo`lishi, albatta tarbiyaga bog`liqdir. Har bir ota o`g`lini sog`lom, kuchli irodali, aqlli va qobiliyatli bo`lib o`sisini istaydi. Agarda o`g`il bolaga "sening qo`lingdan nima keladi, hali yoshsan, aralashma" deb jerkib tashlasa, bunday holat bolaning intilishini, qolaversa, qiziqishini so`ndiradi. Bu noto`g`ri albatta. Buning sababi shundaki bola endi o`z fikrini bildira boshlab, o`zini ko`rsatgisi keladi va unda kelajakka umid, maqsadlar tug`ila boshlaydi. Undagi munosabatlar endi o`spirin yoshdagi o`g`il bolalarning mustaqil odam bo`lib qolganligini yaqqol ko`rsatib turishini xoxlaydi.

O`g`il bolalarni milliy an`analar asosida mustaqil hayotga tayyorlashda oilada yetarlicha bilim va ko`nikmalar berilishi lozimdir. Ularga insoniylik, vatanparvarlik, irodalilik, mexnatsevarlik, ruzgor sirlarini bilish, xotin-kizlarni xurmat qilin! kabi fazilatlarni singdirishimiz kerak. Shundagina biz Vatanimizga fidoiy yetuk avlodni tarbiyalab bera olamiz. Shu bilan birgalikda kasb-xunarga yo`naltirish, sevgan kasbiga bolaligidan mexr qo`yishga imkoniyatlar yaratish kerak.

Har qanday maqsadni amalga oshirish uchun tajribalarga tayangan holda oilada o`g`il bolalarni mustaqil hayotga tayyorlashning ilmiy-nazariy va amaliy tomonidan quyidagi vazifalarga e`tibor qaratmoq l ozim:

- o`spirin yoshdagi o`g`il bolalarni Vataniga fidoiy, jasur, sog`lom, bilimli va har tomonlama yetuk, yuqori axloqiy pok inson bo`lishiga yo`llash;
- o`g`il bolalarda o`z xalqining tarixiy, madaniy, milliy xususiyatlarini anglab olishga bulgan zaruriyatni tarkib qondirish;
- mustaqillik sharoitida o`g`il bolalarni zamon talablarini ishlab yetishga yullash;
- o`g`il bolalarda ijodiy fazilatlarni tarkib toptirish;
- vatanparvarlik, insonparvarlik, mexnatsevarlik kabi xislatlarni tarkib toptirish.

Oilada o`spirin yoshdagi o`g`il bolalarni milliy an`analarga suyangan xolda tarbiya jarayonini tashkil qilish ularni mustaqil xayotga tayyorlashni kuchlirok bulishiga olib keladi. Ayniqsa ma`naviy-axloqiy tarbiyalash o`g`il bolalarni tafakkuri boy, irodasi mustaxkam, xayot tashvishlari va qiyinchiliklarini engaladigan, mard, matonatli bulishga va barkamol shaxs sifatlarini ko`rsatadigan barcha insoniy fazilat va xislatlarni shakllantirishga bevosita yordam beradi. Bulajak mustaqil kasbning egasiga aylanish uchun ushbu sifatarning bo`lishi juda katta yutuk bo`lib xizmat qiladi.

Oilada farzandlar tarbiyasini to`g`ri yo`lga quyishda, avvalo ota-onaning o`zi tarbiyasi, axloqli, aqlli bo`lishi va farzand tarbiyasida jismoniy, axloqiy, aqliy, estetik, psixologik tabiyani birgalikda olib borishi lozim bo`ladi. Bundan tashqari, e`tiqodlilik, irodalilik, jismoniy yetuklik kabi xususiyatlarni o`spirin yoshdagi o`g`il bolalarda maktabgacha yoshidan boshlab tarkib toptirib borish lozim.

Oilada o`spirin yoshdagi o`g`il bolalarni jismoniy jixatdan Vatan himoyasiga tayyorlash ham dolzarb muammo. Jamiyat har qanday faoliyatga ma`lum talablar qo`yadi. SHu o`rinda oilada o`spirin yoshdagi o`g`il bolalarni, ya`ni o`g`il bolalarni jismoniy tarbiyalashda sport to`garaklariga jalb kilish, jismoniy mexnat faoliyatini tashkil qilish samarali natija beradi.

Bundan tashqari, o`g`il bolalarda irodaviy xususiyatlarning mavjud bo`lishi va uni shakllantirishda oilaning aloxida o`rnini aytib o`tish lozim. Oilada inson to`g`ilgandan boshlab, to ijgimoiylashuviga qadar vaqt oraligida irodaviy sifatlar shakllanadi. Talaba yoshlarning irodasi ijtimoiy faollikda, mehnat faoliyatida

namoyon bo`lib, mustaqil fikrning barkarorligida, ko`zlagan maqsadni amalga oshirishda, har xil qiyinchiliklar oldida matonat, sabr-toqat tuygularini namoyish etishda ko`rinadi. Aqlni faoliyatda irodaviy jarayonlar, irodaviy xatti-xarakatlar kechishining aynan ichida, ya'ni maqsad belgilashdan tortib to uni bajarishgacha vaqt oraligida kuzga tashlanadi. Oilada o`g`il bolalarda qat'iyatlilikni shakllantirish uchun mehnat faoliyatini to`g`ri tashkil qilish, qaror qabul qilishga, qiyinchiliklarni yengishga, ishning nixoyasiga yetkazishga o`rgatish maqsadga muvofiqdir.

Xulosa qilib aytganda, o`spirin yoshdagi o`g`il bolalarni go`daklik davridan milliy an'analar asosida mustaqil xayotga tayyorlab borishni amalga oshirib borsak, jamiyatimizga barkamol avlodni tayyorlashdek muxim vazifalardan birini bajargan bo`lamiz.

III-BOB. TALABA-YOSHLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASHNI ORGANISHNING EMPIRIK TADQIQI NATIJALARI

3.1. Talaba-yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash diagnostikasi mezolari va metodikasi

Oila mustahkamligi asosan balog'at yoshdagi yigit-qizlarni oilaviy hayotga tayyorlash nechog'lik tayyorgarlik ko'rishga bog'liq ekanligiga oldingi bob va bo'limlarda guvoh bo'ldik. Shuning uchun ham oila-nikoh munosabatlarini mustahkamlash, bu borada yo'l qo'yilayotgan kamchilik va nuqsonlarning oldini olish, oilalarda sog'lom muhitni shakllantirish. Asrlar sinovidan o'tgan tajribalardan oqilona foydalanish bugungi kunni asosiy talabiga aylangan.

Yoshlarni oilaviy hayotga, sog'lom oila qurishga tayyorlash, ularda sog'lom turmush tarzini shakllantirish, tug'ish yoshidagi onalar salomatligini mustahkamlash, nogironlar, kamqonlik kasaliga duchor bo'lgan bolalar va ayollarga, mehribonlik uylari va internatlarda tarbiyalanayotgan bolalarga, aholini ijtimoiy ko'makka muhtoj qatlamlariga muruvvat yordam ko'rsatish, tug'ishga yordam beruvchi va bolalar bo'limlarining moddiy-texnika bazasini mustahkamlashga, onalik va bolalikni muhofaza qilish, sog'lom avlodni tarbiyalash ishida halqaro hamkorlikni rivojlantirish, targ'ibot-tashviqot ishlarini amalga oshirish kabi masalalar har bir fuqaroning kundalik turmush tarziga aylantirilmog'i lozim. Buning uchun har bir fuqaro sog'lom avlodni tarbiyalash borasida yurtboshimiz tomonidan qabul qilingan Farmon va qarorlar, Oliy Majlis tomonidan qabul qilingan qarorlar, Vazirlar Mahkamasi tomonidan qabul qilingan qaror, farmoish, Davlat dasturlari hamda parlament tomonidan registrasiya qilingan halqaro huquqiy hujjatlarning mazmun va mohiyatini amaliyotdagi ahamiyatini bilmog'i lozim.

Davlatimiz rahbarining ta'biriga ko'ra sog'lom avlod quyidagilarni o'zida ifodalaydi:

Birinchi – millat genofondini saqlab qolish va sog'lomlashtirish, milliy mitalistni tiklash.

Ikkinchi – buning uchun jismoniy va ma'naviy sog'lom avlodni yuzaga keltirish.

Uchinchi – erkin va ozod, o'ktam va xurram avlodni tarbiyalab voyaga yetkazish.

To'rtinchi – sog'lom fikrli, milliy ongli va tafakkuri sog'lom, ulkan iqtidor va salohiyatga ega yoshlarni komil insonlar qilib tarbiyalashdan iboratdir.

Mamlakatimizda ma'naviy va jismoniy sog'lom avlodni tarbiyalashning muvaffaqiyat bilan bosqichma-bosqich amalga oshirilayotganligining asosiy sharti uning konsepsiyasini mukammal ishlab chiqilganligi xalqaro hamjamiyat tomonidan millat genofondini sog'lomlashtirishning I. Karimov moduli yaratildi deb e'tirof etilishi XX asrning buyuk xodisasi bo'ldi.

Ushbu konsepsiya yurtboshimiz belgilab bergan uch muhim manba, ikki shart va olti yo'nalishni mujassam etgan:

Uch muhim masala:

Birinchi – sog'lom avlodni voyaga yetkazish asrlar davomida kelayotgan muhim va asosiy maqsaddir.

Ikkinchi – sog'lom avlodni o'stirish – g'oyat keng ko'lamli masala bo'lib, uzoq muddatli vaqtni o'z ichiga oladi.

Uchinchi – sog'lom avlodni voyaga yetkazish borasida aniq va real amaliy ishlarni belgilab olib harakat qilishi shart:

Ikki muhim shart:

Birinchi – har bir kishining, ota-onaning tafakkurini o'zgartirish.

Ikkinchi – odamlarning farovonligini va butun jamiyatning moddiy asosini yaxshilash.

Olti muhim yo'nalish:

Birinchi – voyaga yetib kelayotgan o'simr yigit – qizlarning tibbiy – gigiyenik madaniyatini shakllantirish;

Ikkinchisi – yoshlarni sog'lom oila qurishga tayyorlash.

Uchinchisi – o'smir qizlarni onalikka tibbiy – gigiyenik jihatdan tayyorlash;

To'rtinchisi – bir yoshgacha bo'lgan bolalarni sog'lom voyaga yetkazish;

Beshinchisi – bir yoshdan yetti yoshgacha bo'lgan bolalarni sog'lom voyaga yetkazish;

Oltinchisi – nogiron bolalar tug'ilishining sababini o'rganish va uning oldini olishchoralarini ko'rish;

O'tkazilgan tajriba-sinov ishlarining natijalari va tahlili

I.Neya tomonidan ishlab chiqilgan “Oilada rollarning taqsimdanishi metodikasi” sinaluvchi (talaba)ni oila-nikohga nisbatan ustanovkasining amaliyot xususiyatlarini aniqlash imkoniyatini beradi. Metodika 21 ta savoldan iborat.

Metodikani Navoiy davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti “Pedagogika va psixologiya” ta'lim yonalishi 2 va 3-kurs talabalarida 2014 yil noyabr va 2015 yil aprel oylarida o'tkazdik.

Metodikada bolalar tarbiyasi, oiladagi emotsional muhit, oilani moddiy jihatdan ta'minlanganligi, sayr-tomoshalarni tashkillashtirish, “xujayin”, “uy bekasi” rollari, jinsiy munosabatlardagi sheriklik, oilaviy submadaniyatni tashkillashtirish kabi guruhlariga bo'lib o'rganiladi. Belgilangan guruhlar bo'yicha eksperimentda qatnashgan talabalardan 60 tasi 2-kursni, 60 tasi 3-kursni tashkil qildi.

“Oilada rollarning tasimdanishi metodikasi” ilmiy ta'lilni osonlashtirish maqsadida, oilada rollarning taqsimlanishi savollarini quyidagi etti guruhga bo'lib o'rgandik. 2014 yil noyabr holati natijalari:

1.“Bolalar tarbiyasi” guruhiga 2-kurs talabalaridan 32 nafari, 3-kurs talabalaridan 40 nafari:

2.“Oiladagi emotsional muhit” guruhiga. 2-kurs talabalaridan 40 nafari, 3-kurs talabalaridan 42 nafari:

3.“Oilani moddiy jihatdan ta'minlanganligi” 2-kurs talabalaridan 32 nafari, 3-kurs talabalaridan 30 nafari:

4.“Sayr-tomoshalarni tashkillashtirish” 2-kurs talabalaridan 18 nafari, 3-kurs talabalaridan 28 nafari:

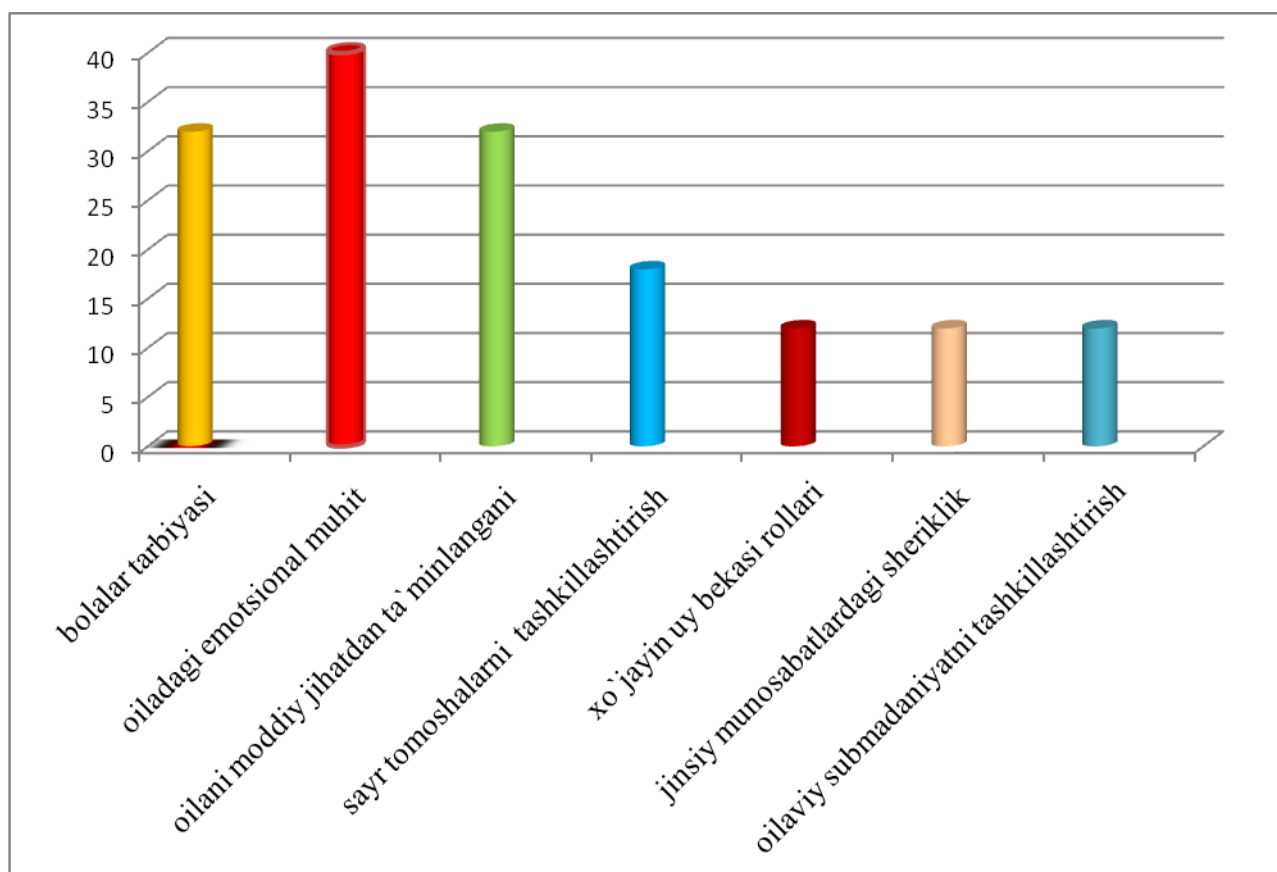
5.“ “Xujayin”, “uy bekasi” rollari” 2-kurs talabalaridan 12 nafari, 3-kurs talabalaridan 20 nafari:

6.“Jinsiy munosabatlardagi sheriklik” 2-kurs talabalaridan 12 nafari, 3-kurs talabalaridan 20 nafari:

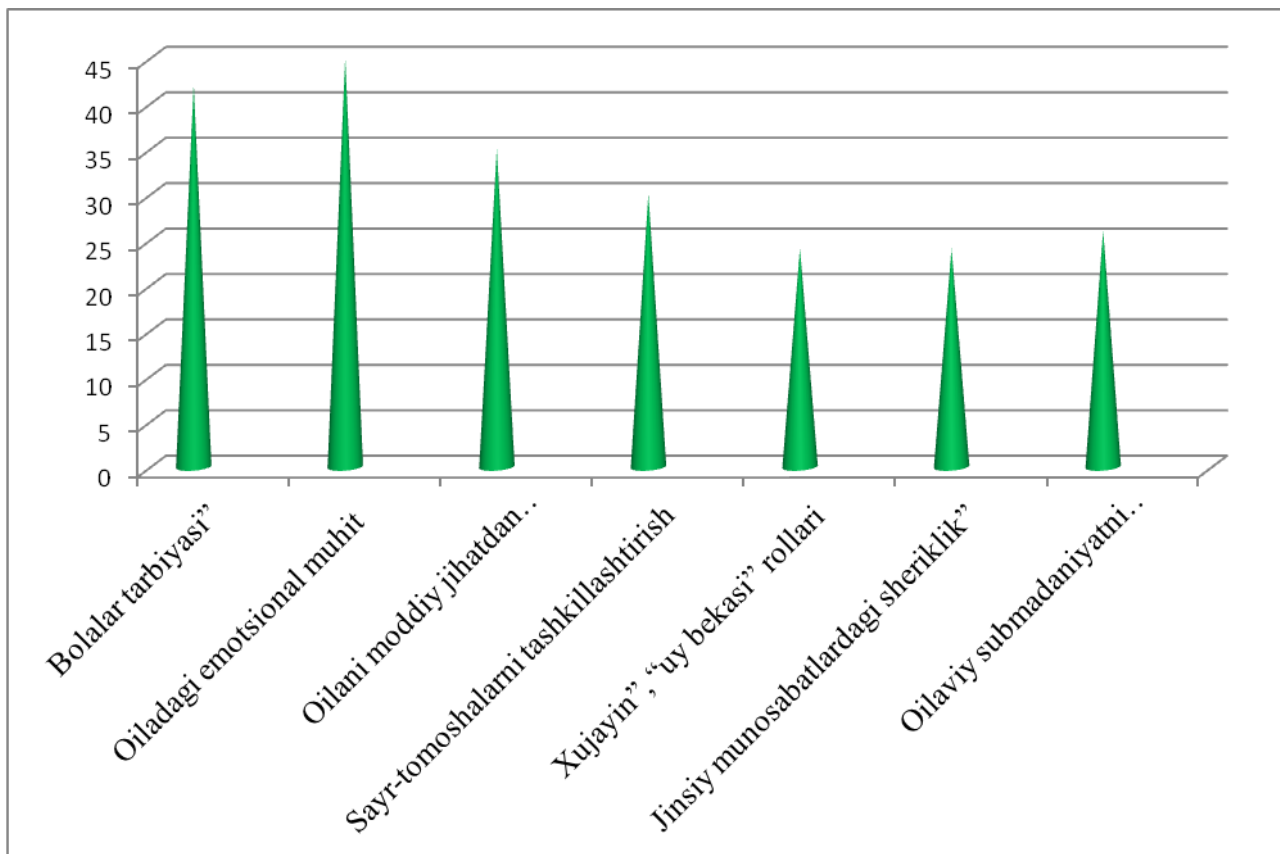
7.“Oilaviy submadaniyatni tashkillashtirish” 2-kurs talabalaridan 12 nafari, 3-kurs talabalaridan 22 nafari:

Kursi	“Bolalar tarbiyasi”	“Oiladagi emotsional muhit	“Oilani moddiy jihatdan ta’minlanganligi”	“Sayr-tomoshalarni tashkillashtirish”	“Xujayin”, “uy bekasi” rollari	“Jinsiy munosabatlardagi sheriklik”	“Oilaviy submadaniyatni tashkillashtirish”
2-kurs	32	40	32	18	12	12	12
3-kurs	40	42	30	28	20	20	22

2-kurs

3-kurs

2014 yil aprel holati natijalari:

1.“Bolalar tarbiyasi” guruhiga 2-kurs talabalaridan 36 nafari, 3-kurs talabalaridan 42 nafari:

2.“Oiladagi emotsional muhit” guruhiga. 2-kurs talabalaridan 42 nafari, 3-kurs talabalaridan 45 nafari:

3.“Oilani moddiy jihatdan ta'minlanganligi” 2-kurs talabalaridan 34 nafari, 3-kurs talabalaridan 35 nafari:

4.“Sayr-tomoshalarni tashkillashtirish” 2-kurs talabalaridan 20 nafari, 3-kurs talabalaridan 30 nafari:

5.“ “Xujayin”, “uy bekasi” rollari” 2-kurs talabalaridan 16 nafari, 3-kurs talabalaridan 24 nafari:

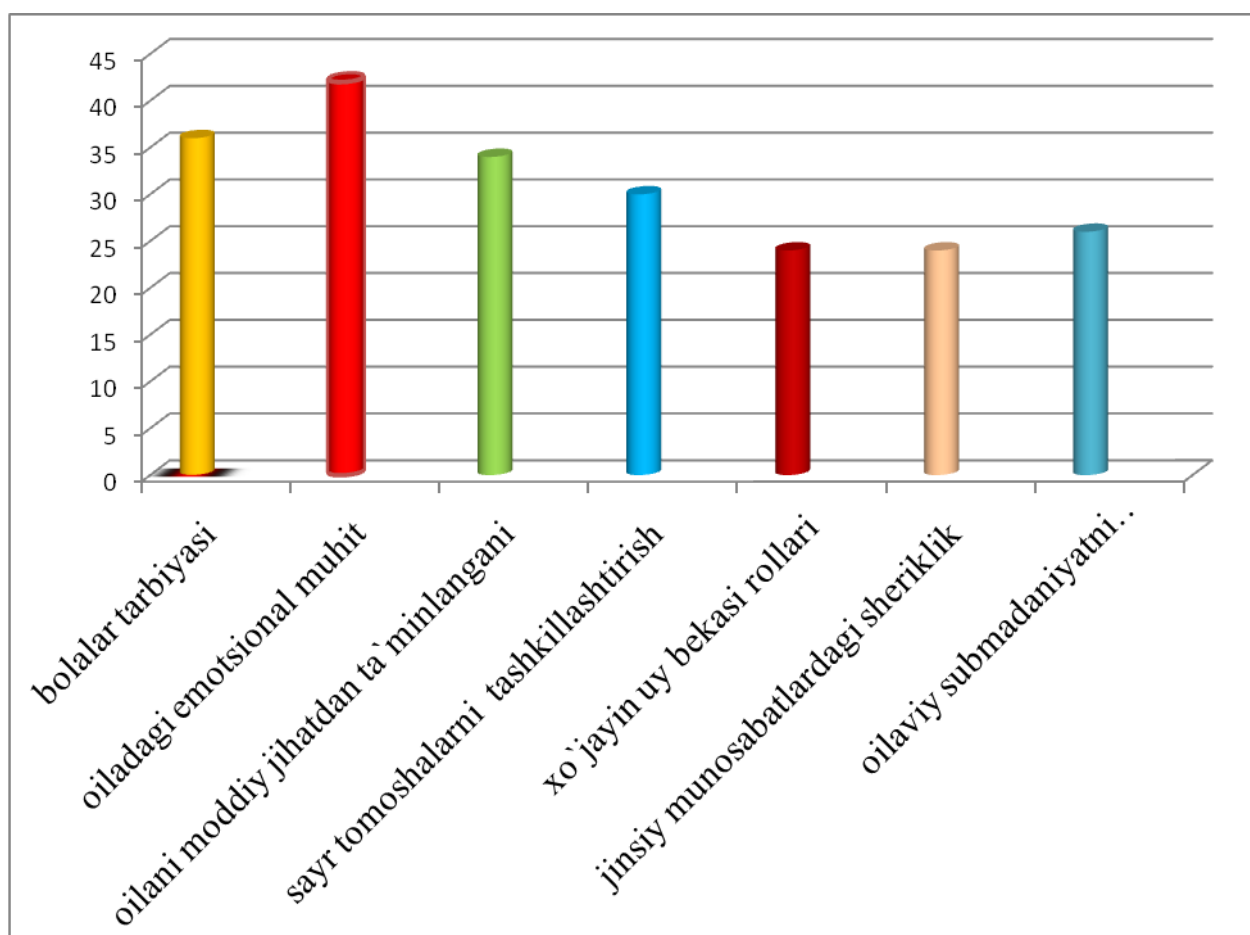
6.“Jinsiy munosabatlardagi sheriklik” 2-kurs talabalaridan 16 nafari, 3-

kurs talabalaridan 24 nafari:

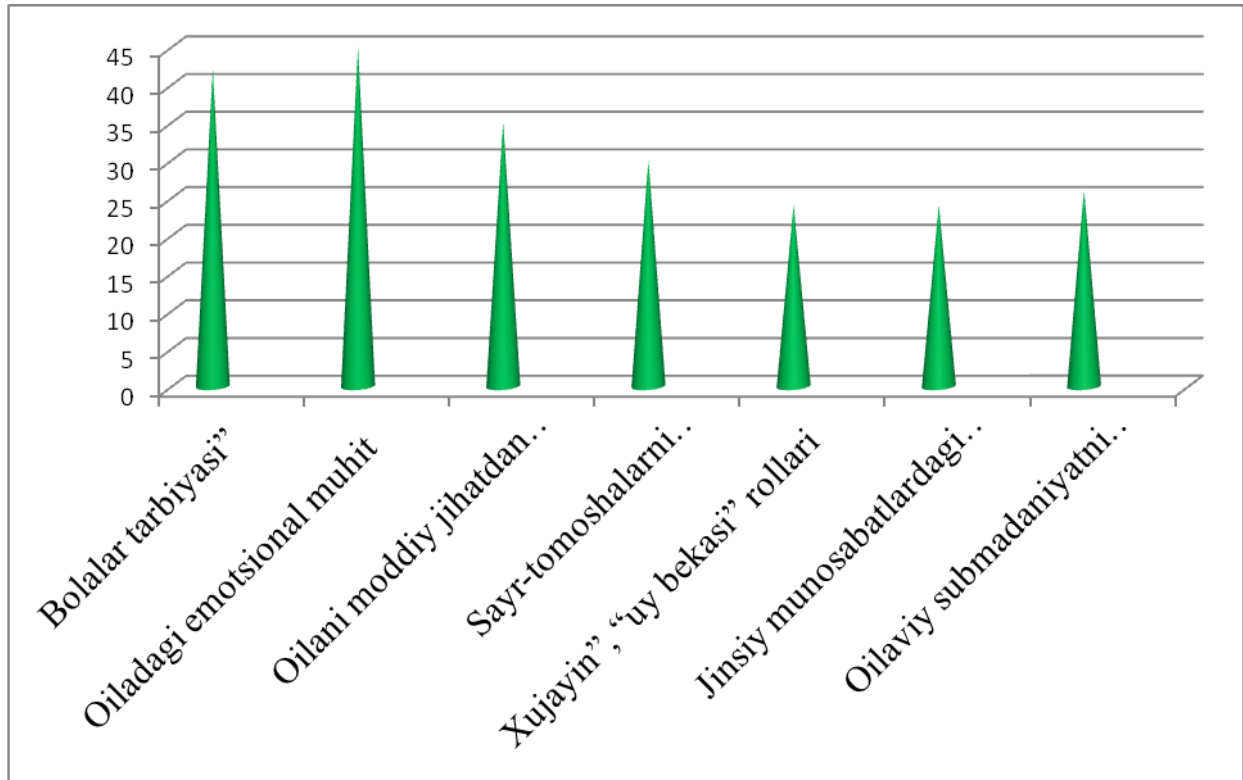
7.“Oilaviy submadaniyatni tashkillashtirish” 2-kurs talabalaridan 16 nafari, 3-kurs talabalaridan 26 nafari:

Kursi	“Bolalar tarbiyasi”	“Oiladagi emotsional muhit	“Oilani moddiy jihatdan ta'minlanganligi”	“Sayr-tomoshalarni tashkillashtirish”	“Xujayin”, “uy bekasi” rollari	“Jinsiy munosabatlardagi sheriklik”	“Oilaviy submadaniyatni tashkillashtirish”
2-kurs	36	42	34	20	16	16	16
3-kurs	42	45	35	30	24	24	26

2-kurs

3-kurs

Yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashda bolalar tarbiyasi, oiladagi emotsional muhit, oilani moddiy jihatdan ta'minlanganligi, sayr-tomoshalarni tashkillashtirish, "xujayin", "uy bekasi" rollari, jinsiy munosabatlardagi sheriklik, oilaviy submadaniyatni tashkillashtirish kabi nozik va e'tiborli jihatlarga mas'uliyat bilan yondoshish kerakki, bular kelajagimiz uchun foydadan xoli emas.

Demak shuni xulosa qilish mumkinki talaba yoshlarimiz oilada rollar taqsimotida bolalar tarbiyasiga, oiladagi emotsional muhitga e'tiborni yuqori qaratishi, oilani moddiy jihatdan ta'minlashga, sayr-tomoshalarni tashkillashtirish, "xujayin", "uy bekasi" rollariga o'rtacha nazar bilan qarashi, jinsiy munosabatlardagi sheriklik munosabatlariga, oilaviy submadaniyatni tashkillashtirish masalalariga yetarli bilimga ega emasliklari aniqlandi. Talabalar bilan "Oilaviy munosabatlar", "Oilaviy madaniyat", "Oilada bola tarbiyasi",

“Oilada ma`daniy hordiq” kabi mavzularda davra suhbatlar, tarbiyaviy tadbirlar, munozaralar o`tkazish lozimligi aniqlandi.

XULOSA

Oila – qadim zamonlardan buyon hayot davomiyligini ta'minlab kelayotgan manba. Oilasiz jamiyatni tasavvur etib bo'lmaydi. Oilaning mustahkamligi, barqarorligi esa balog'at ostonasida turgan yigit-qizlarni oilaviy hayotga tayyorlash bilan bog'liq. Olib borilgan tadqiqot ishlarimiz davomida talaba yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash bilan bog'liq muammolarning yechimini o'rganib, tahlil qilib, quyidagi xulosalarga keldik:

1. Talaba-yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashda xalq pedagogikasi yutuqlaridan oqilona foydalanish;
2. Oilada sog'lom muhitni shakllantirish;
3. Ota-onaning mas'uliyatini oshirish;
4. Talaba-yoshlarning jismoniy sog'lomligi va ma'naviy-axloqiy sifatlariga ko'proq e'tiborni qaratish;
5. Ta'lim muassasalarida o'qitilayotgan "Oila etikasi va psixologiyasi", "Oila pedagogikasi", "Oila psixologiyasi", "Yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash muammolari" kabi fanlarning imkoniyatlaridan yetarli darajada foydalanish;
6. Mazkur fanlarni tajribali, salohiyatli, yuqori saviyali professor-o'qituvchilarga berish;
7. Ushbu fanlarni o'qitishda zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyasi yutuqlariga tayanish;
8. Talaba-yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashda auditoriyadan tashqari o'tkaziladigan tarbiyaviy tadbirlarning saviyasini oshirish va undan imkoniyatlar darajasida foydalanish;
9. Oila qurayotgan yoshlarni tabiiy ko'rikdan o'tishlariga mas'uliyatni yanada oshirish va bu boradagi yo'l qo'yilayotgan ba'zi kamchiliklarga barham berish;
10. Yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashda oila, o'quv yurtlari, mahallaning hamkorligini kuchaytirish.

Talaba-yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash bilan bog'liq jarayonlarni, manbalarni o'rganib, tegishli xulosa chiqardik va quyidagilarni tavsiya qilamiz:

1. Talaba-yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash bilan bog'liq muammolarni hal qilish uchun davr talablari asosida yozilgan o'quv qo'llanma va uslubiy tavsiyalarga ehtiyoj sezilyapti;

2. Talaba-yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashda xorijdagi ilg'or tajribalarni o'rganish va tahlil etish asosida mintaqamizga to'g'ri keladigan jihatlardan foydalanish;

3. Oliy o'quv yurtlari va talabalar turar joylarida talaba-yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash bilan bog'liq to'garaklarni tashkil etish va ularning faoliyatini jonlantirish, talabalarni ko'proq jalb etish;

4. Yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash bilan bog'liq ommaviy axborot vositalarida chop etilayotgan va namoyish qilinayotgan materiallardan oqilona foydalanish;

5. Talaba-yoshlar bilan huquqshunos, shifokor, oilashunos, pedagog-psixologlar bilan uchrashuvlarni muntazam yo'lga qo'yish;

6. Talabalar turar joyida "Oila qo'rg'oni", "Nikoh muqaddas", "Oila qurishga tayyormisiz", "Alla aytishni bilasizmi" kabi ko'rik tanlovlari o'tkazilsa maqsadga muvofiq bo'ladi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Qarorlari,

Vazirlar Mahkamasi qarorlari:

1. Karimov I. A. Barkamol avlod - O'zbekiston taraqqiyotining poydevori.-T.: O'zbekiston, 1997. - 64 b.

2. Karimov I. A. Biz kelajagimizni o'z qo'limiz bilan quramiz. T. 7.-T.: O'zbekiston, 1999. - 410 b.

3. Karimov I.A. Vatan ravnaqi uchun har birimiz mas'ulmiz. -T.: O'zbekiston, 2001. - 432 b.

4. Karimov I.A. Ma'naviy ildizi teran millat /Ma'rifat g., 1999. 23 iyun.

5. Karimov I. A Ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayot-pirovard maqsadimiz. T. 8. - T.: O'zbekiston, 2001.-528

6. Karimov I. A.Yuksak a'naviyat – yengilmas kuch. -T.: Ma'naviyat, 2008. - 173b.

7. Karimov I. A. O'zbekiston XXI asrga intilmoqda //Prezident I.Karimovning Birinchi chaqiriq O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining un turtinchi sessiyasidagi ma'ruzasi (1999 yil 14 aprel). - T.: O'zbekiston, 1999. - 48 b.

8. Karimov I. A. O'zbekiston: milliy istiqloq, iqtisod, siyosat, mafkura. T. 1. - T.: O'zbekiston, 1996. -364 b.

9. Milliy istiqloq g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar.-T.: O'zbekiston,

2000. 2. Asosiy adabiyotlar:

10.Asqarov A. O'zbek xalqining etnogenezi va etnik tarixi. O'quv qo'llanma. –T.: “Universitet”, 2007, 339 betlar.

11.Inamova M.O. Oilada bolalarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda milliy qadriyatlardan foydalanishning pedagogik asoslari: Diss., ...ped,fan,doktori, -T., 1998 -316 b.

12. Yoshlar ma'naviyati va sog'lom turmush tarzi. Pedagogika fanlari doktori O. Musurmonova umumiy tahriri ostida. "Oydin hayot", Respublika sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish markazi. –T.: 2012, 274 b.

13. Mustahkam oila ma'naviyati. A. Abdusamedov va boshq. T.: "Sano-standart", 2012, 160 b.

14. Hayot kitobi: yosh oilalar uchun ensiklopedik qo'llanma. –T.: "Sharq", 2011, -272 b.

15. Shomansurova R. Kelinnoma. –T.: "O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi", Davlat ilmiy nashriyoti, 2013, 464 b.

16. Bekalik saodati: oila saboqlari. /To'plab nashrga tayyorlovchi Husniya Pardayeva. –Yurist-Media markazi, 2012, 104 b.

17. Safarov O. Oila ma'naviyati. –T.: Ma'naviyat, 2009, 248 b.

18. Sultonova G. Yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashning samarali yo'llari. //Uzluksiz ta'lim. Ilmiy-uslubiy jurnal. –T.: №3, 50-52 betlar.

19. Obidova N. Oila – muqaddas dargoh. //Xalq ta'limi. –T.: №2, 45-46 betlar.

20. Mahmudova M. Yoshlarda oilaviy hayotga doir ko'nikma va malakalarni shakllantirish. Yoshlar ma'naviyati va sog'lom turmush tarzi. Ilmiy to'plam. 102-108 betlar.

27. Bekmurodov M. O'zbek mentaliteti //Guliston j. 2001. 3-son.3-b.

38. Ziyomammedov B. Ziyomammedova S. Kodirova S. Ma'naviyat asoslari. -T.: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. 2000. -151 b.

39. Imomnazarov M, Eshmuhamedova S. Milliy ma'naviyatimiz asoslari /Tahrir hay'ati X. Karomatov va boshq. -T.: Toshkent Islom universiteti, 2001. - 432 b.

40. Inomova M. O. Oilada bolalarning ma'naviy - axloqiy tarbiyasi. -T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 1999.-38 - bet.

41. Kaykovus. Qobusnoma. - T.: Istiqlol, 1994. – 85-86 b.

42. Maxkamov U. I. O'quvchilarning axloqiy madaniyatini shakllantirish muammolari.- T.: Fan, 1996. -200 b.
43. Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar.- T.: O'zbekiston, 2000.- 80 b.
44. Musurmonova O. Oila ma'naviyati - milliy g'urur //O'quv qo'l - T.: O'qituvchi, 1999. - 200 b.
45. Musurmonova O va b. Ma'naviy barkamol shaxsni shakllantirish – jamiyat taraqqiyotining asosi. – T.: “Fan va texnologiya”, 2012, 188 b
46. Sodiqova Tursunoy. Sabab va natija. Esselar. –T.: Davr PRESS NMU, 2014, 108 bet.
47. Turayeva O, S. Ergashyev Oilada bola tarbiyasi.- T.: O'qituvchi, 2000. - 108 b.
48. Uzoqov X., Yuzyiyev E., Tojiyev A. Oila etikasi va psixologiyasi. - T.: O'qituvchi, 1992. -128 b.
49. Usanov A. Oila pedagogikasi. O'quv qo'llanma. - Samarqand.: SamDU nashri, 2005.-116 b.
50. Fitrat A. Oila yoki oila boshqarish tartiblari. - T.: Ma'naviyat, 1998. -112 b.
51. A.Jalolov va Khonazarov umum. tazf. ostida.-T.: Sharq nashriyot-matbaa konserni, 2000. - 320 b.
52. Muxsiyeva A. Oilada milliy tarbiya jarayonining metodik asoslari. 13.00.06-tarbiya nazariyasi va metodikasi. Ped,fan.nom.ilmiy darajasini olish uchun yozilgan diss. Toshkent, 2005, 176 b.
53. SHoumarov G'.B. tahriri ostida. «Oila psixologiyasi», T.: «SHarq, 2000. – 272 b.
54. Karimova V. M. «Oilaviy hayot psixologiyasi». Toshkent. 2006 yil. 137 b.
55. Goziyev E Ontogenez psixologiyasi. T 2010

3. Internet materiallari:

www.ziyonet.uz

www.samdu.uz

www.edu.uz

www.pedagog.uz